

Svadbeni običaji u Starčevu i Opovu

Katica Naglić*

Sažetak

Autorica u radu na temelju provedenih terenskih istraživanja u Starčevu i Opovu opisuje svadbene običaje u razdoblju od dvadesetih do osamdesetih godina 20. stoljeća kao i suvremene modele od tih godina do danas. Nastoji prikazati običaje koji su gotovo iščezli, te ukazati na nastale promjene u razmatranom razdoblju. Tematski su obuhvaćeni načini upoznavanja i sastajanja mladih, predsvadbeni običaji (prosidba, zaruke, sastanci u razdoblju od zaruکا do svadbe, vrijeme održavanja svadbe i trajanje, miraz, pozivanje svatova, sastav svatova, vjeronauk za zaručnike i navještaj svadbe u crkvi, priprema svadbe, djevojačko i momačko veče), svadbeni običaji (odijevanje nevjeste i mladoženje, okupljanje svatova, darivanje i kićenje svatova, odlazak po nevjestu, vjenčanje, povratak u mladin dom nakon vjenčanja, dolazak u kuću mladoženje, svadbeni pir), običaji nakon svadbe, zlatni pir i neredovni načini sklapanja braka (krađa mlade).

Ključne riječi: svadbeni običaji, Banat, Hrvati, Starčevo, Opovo

Uvod

Sklapanje braka je važan događaj u životu svakoga pojedinca. Istraživanja provedena među Hrvatima u Banatu potvrdila su da su svadbeni običaji osuvremenjavanjem pretrpjeli brojne promjene, gotovi svi običaji su se izgubili. U radu su prikazani tradicijski propisana pravila i modeli ponašanja Hrvata tijekom ženidbe u razdoblju od dvadesetih do osamdesetih godina 20. stoljeća po sjećanju kazivača o onome što su im prenijeli njihovi predci, kao i suvremeni modeli od tada do danas. Ovim istraživanjem pokušala sam sakupiti i prikazati običaje koji su gotovo iščezli: upoznavanje, prosidba, zaruke, ponašanje mladenaca prije svadbe, miraz, vrijeme održavanja i trajanja svadbe, pozivanje svatova, sastav svatova, zaručnički tečaj i navještaj u crkvi, priprema svadbe, priprema nevjeste i mladoženje, okupljanje svatova i odlazak po nevjestu, vjenčanje, običaji nakon vjenčanja, svadbena povorka, dolazak u kuću mladoženje, svadbeni pir, običaji nakon svadbe, te neredovni načini sklapanja braka.

---

* Surčin

Podatci o svadbenim običajima u banatskim mjestima Starčevo i Opovo prikupljeni su terenskim istraživanjem, intervjuiranjem kazivača. Kazivači su rado surađivali, jer im je stalo da ovi običaji ostanu zapisani za mlađe naraštaje, nadajući se da će sadašnje kratke i bezlične svadbe možda obogatiti nekim od ovih lijepih običaja. Kazivači su svi iznad šezdeset godina starosti, različitog spola. Bilo ih je po šest iz svakog mjesta.

Ispitivanje je provedeno 10. prosinca 2019. a kontrolno od 18. do 23. ožujka 2020. i u razdoblju siječanj – ožujak 2021. Korištena je i knjiga Mirjane Maluckov (1995), u kojoj autorica opisuje nošnje svih nacionalnosti iz Pančeva i okolice s početka 20. stoljeća te donosi i opis svadbene odjeće i mladinskog oglavlja u starčevačkih Hrvata, kao i kratak osvrt Vinka Rukavine o svadbenim običajima u Starčevu (2005).

Upoznavanje mladih i biranje bračnog druga

Od početka 20. stoljeća do šezdesetih godina mladi su se upoznavali na *prelima*, ispred crkve, na *korzou* (šetalište, op. a.), *igrankama* (plesovima, op. a.) *kirvajima*¹, svadbama ili su *provodadžije* spajale obitelji. *Provodadžije* su bile rođake: tetke, strine, ujne koje su kada mladi stasaju za ženidbu i udaju razmatrale s roditeljima mladih povoljne „prilike“. Uspoređivali su ih i odabrali odgovarajućeg kandidata za brak. Nakon što su odabrali potencijalnog ženika, svojom vještom pričom su pokušavali spojiti dvoje mladih i isprositi djevojku. Osim onih u rodbini, u selu su bile i poznate *provodadžije* koje su spajale mlade u brak i u tome su imale uspjeha. Stoga su u selu, pa i u gradu, poznati i uspješni *provodadžije* bili unajmljivani za pomoć u traženju dobre prilike, a za nagradu bi dobivali haljinu ili košulju.

Mladi su se u korizmi družili šetajući po *korzou*, a ispred pojedinih kuća ili u parku bile su ljuljačke gdje su se zabavljali. Poslije sedamdesetih godina 20. stoljeća mladi su se upoznavali osim na *korzou* i na *igrankama* ili u *bioskopu* (kino, op. a.). Do toga razdoblja djevojke su na *igranke* išle u pratnji mame, tetke, strine, ujne (netko od starijih bližih rođaka) koje su budnim okom pratile ponašanje mladih. *Igranke* su se održavale popodne i/ili navečer u kavanama. U Starčevu su bile dvije *kafane* s *igrankama*. Jedna je bila, popularno zvana „Kod Štimca“:

Znam da je mama pričala, evo sad će godina kako je umrla, devedeset je dočekala i dosta se stvari onako sećala... Oni su isto na igrankama, bila je tu preko igranka, to je bilo kod Štimca, tako su oni zvali pošto je ovde bilo dosta Nemaca, jel, ovih naših Ausdeutschera. Tada su igranke bile popodne i onda su obavezno mame išle sa ćerkama. I u vreme moje tetke koja je 44. godište, isto je išla. A u moje vreme to već nije bilo, mame nisu išle, išle smo same... A isto na igrankama, bile su te seoske igranke, onda smo u vreme šezdesetih, početak sedamdesetih, bila je ta neka rok muzika, Bitlsi (Beatlesi, op. a.), svirali su za moje vreme, mi smo išle same. (Marija Leksović-Tarlač)

¹ Godišnja proslava seoskog zaštitnika crkve.

O drugom *bircu* (gostionici, op. a.), u narodu zvanom „Kod Jose Poljaka“ ka-
zuje Katica Kopričanec:

Pričala mi je mama i majka (baka) da su igranke bile u bircu kod čika Jose Poljaka, a ispred je bio špileraj. Čika Josa je u bircu imao tamburaški orkestar sve sa basom i on sam je bio tamburaš. Igralo se (plesalo se, op.a.) uz živu muziku. Mama mi je pričala da su igranke bile nedjeljom i blagdanom i popodne i naveče. Djevojke su popodne išle u jednoj odjeći, a uveče druga za drugi ples. Ja sam pak svojeg Stjepana upoznala na vjeronauku za studente u Beogradu 1976. godine.

Zlatimir Kirhner iz Opova spominje običaje kakvi su bili u vrijeme mladosti njegovih roditelja četrdesetih i pedesetih godina 20. stoljeća. *Kafana* u kojoj su se održavale igranke zvala se „Sloboda“, u njoj su se kasnije održavale i svadbe:

... pa malo na kirvaje pa u centru igranke su bile... do desetak sati i bio je razlaz, matere su išle po svoje kćeri pa su sjedile sa strane i gledale kako ko igra i onda ih vodile kući da ne idu same...

Kirvaj je godišnja proslava seoskog zaštitnika crkve. Na *kirvaje* u Vojvodini dolaze rođaci iz drugih sela. Obvezno su išli mladi momci i djevojke, jer je to bio vrlo praktičan način upoznavanja. Gosti su dolazili dan prije *kirvaja* i odlazili su dan nakon *kirvaja*. To je bilo uobičajeno jer se dugo putovalo između mjesta svečano opremljenim zaprežnim kolima ili fijakerima. S obzirom na to da su bili gotovo tri dana u gostima, mladi su išli na *igranke* dan uoči i na sam dan *kirvaja*. Družili su se i ispred crkve prije i poslije sv. mise tako su se mogli „zagledati“ jedno u drugo ili je neka baka, tetka, ujna ili strina bila *provodadžija* mladima (upoznala ih je ili preporučila).

Pera Turna iz Starčeva kaže da je svoju ženu upoznao na *kirvaju* u Surčinu, odakle mu je žena: „Tako smo se upoznali moja žena i ja, ja sam odlazio tamo godinama i onda ovaj malo su me drugi navodili i tako.“

Marija Kirhner iz Opova kaže da je svog muža upoznala na *kirvaju* u Kukujevcima, gdje je rođena. Njen muž Zlatimir iz Opova bio je tamo u gostima: „... a moj deda (muž, op. a.) je vidio tamo neku znaš i onda su mu babe rekle kao: ‘Nemoj tu ti, gledaj onu tamo drugu, hahaha’.“

Vrlo često su *provodadžije* završavale „posao“ oko ugovaranja brakova. Ivanka Barašević iz Starčeva kaže: „Momak i devojka su se često sami zagledali, a onda su provodadžije, tetke, strine preuzimale ulogu spajanja i pregovora kod roditelja sve do šezdesetih.“

Marija Leksović-Tarlač iz Starčeva priča o svojoj baki:

Da, da, moja baka po majci ona je bila čuvena po provodadžisanju. Ona je bila iz Opova, udala se ovde i onda je onako dosta brakova ona posredovala, ja mislim da joj samo jedan brak nije uspeo. (...) Sad se ja šalim sa tim mojim bratom, njenim unukom, ti imaš babine krvi, nasledio si gene da provodadžiš... i on je tako volio, htio bih da te udam za ovog, onog.

Kada su mladi pokazali zanimanje za neku osobu ili bi *provodadžije* najavile mogućnost sklapanja braka s budućim momkom ili djevojkom, roditelji, tetke, strine,

ujne bi se raspitivali o obitelji, njihovom ugledu, jesu li zdravi, kakvi su ljudi, jesu li poštteni, dobri, vrijedni, kakve su im navike, odakle su, koje su nacionalnosti, vjere, kakvo im je materijalno stanje, jesu li postojale kakve zapreke za brak, kao što su ranije veze ili brakovi, teške bolesti i sl. Do sedamdesetih godina 20. stoljeća brakovi su se najčešće sklapali između osoba iste nacionalnosti i vjeroispovijesti. Odluka o odabiru bračnog druga je važna odluka za budućnost mladenaca ali i za obitelji koje su se ženidbom spajale:

... gledali su po familijama kako stoji momak, kakvi su roditelji, kakvi su dje-dovi koliki im je kapital, to se gledalo, ali ipak je svako prema sebi gledao da budu jedno s drugima, a ne da bude netko veći, a netko manji da ne bi poslije prigovarali. (Zlatimir Kirhner, Opovo)

Poslije sedamdesetih godina 20. stoljeća momak, odnosno djevojka, birali su se na osnovi simpatija, gledala se školska sprema, je li zaposlen, kaže Ivanka Barašević iz Starčeva, a Marija Kirhner iz Opova kaže da se i danas pri odabiru partnera gleda materijalno stanje, gdje živi i sl. Sedamdesetih i osamdesetih godina 20. stoljeća mladi su prije prosidbe mogli izlaziti nekoliko mjeseci kako bi se bolje upoznali, ali je momak prethodno dolazio u kuću djevojčinih roditelja pitati za dozvolu.

Postojali su i ugovoreni brakovi zbog održavanja materijalnog stanja obiju obitelji, što su najčešće prakticirale bogate obitelji u prvoj polovini 20. stoljeća.

Djevojke su se udavale mlade, sa 16 godina, a momci su imali 18 do 21 godine. Poslije osamdesetih godina 20. stoljeća starosna granica se pomicala na više. Najprije su se udavale starije sestre, pa onda mlađe. Isto je bilo i s momcima. Ako bi se to pravilo prekršilo, reklo bi se da su mlađa sestra i brat „preskočili“ starije. Ovaj običaj je poštovan uz poneke iznimke do osamdesetih godina 20. stoljeća.

Predsvadbeni običaji

Nakon odabira bračnog druga održava se formalna prosidba i počinju ostale pripreme za svadbu koje uključuju dogovore i aktivnosti vezane uz njezinu organizaciju.

Prosidba

U prvoj polovini 20. stoljeća sve do šezdesetih godina, kada se odabere budući partner na jedan od spomenutih načina, išlo se u prosidbu. Prosidba se odigravala na unaprijed dogovoren dan, a ponekad je bilo i iznenađenje. Prosidba je običaj u kojem momak, njegovi roditelji i/ili *provodadžija* dolaze u kuću djevojke kako bi od njezinih roditelja isprosili ruku djevojke za svog momka. Prosidbe su se odigravale nedjeljom ili na neki blagdan obično popodne, predvečer, u tome su složili svi kazivači. Ivanka Barašević i Marija Bratić iz Starčeva kažu da je kod mlade bila najuža rodbina, a s mladoženjine strane su dolazili mladoženja, njegovi roditelji, brat, sestra, *provodadžija* gdje ga je bilo, a da se velike *veridbe* s puno gostiju uz muziku počinju održavati od devedesetih godina 20. stoljeća. Pera Turna iz Starčeva za svoju prosidbu iz 1967. godine kaže: „Pa prvo smo išli otac, majka i ja, da pitamo, da se dogovorimo.“

Na početku prosidbe je *provodadžija* ili neko od roditelja hvalio i djevojku i momka, te naveo razlog njihova dolaska. Djevojčina obitelj je hvalila djevojku i njen miraz, a momkovi su hvalili svoje *čedo*² kako je vrijedan, ne pije, ne *bančŕ*³. Momak i djevojka su stidljivo šutjeli i odgovarali su samo ako ih nešto pitaju. Tradicijska prosidba se na isti način odvijala i u Opovu.

Na prosidbi bi se dogovaralo i oko miraza. Nisu se uvijek uspjeli dogovoriti oko miraza: „Da, pogađali su se za miraz, mladini kažu šta daju u miraz. Dešavalo se da mladoženja ili njegovi ne budu zadovoljni i da se odmah prekine prosidba.“ (Marija Bratić, Starčevo). Događalo se da mladina strana ili sama djevojka odbiju prosce. Ivanka Barašević iz Starčeva pojašnjava na koji način su to činili roditelji: „Nekad bi bilo rečeno, videćemo šta kaže mlada ili najčešći odgovor u tom slučaju je da mlada nije za udaju.“

Bilo je slučajeva i da djevojka nije htjela prihvatiti prosca, potvrdila je većina kazivača, ali su nerado o tome govorili. Zanimljivi su razlozi odbijanja prosaca Julke Tomac iz Opova, rođene u Surčinu, koju je u dobi od 16. do 18. godine prosilo nekoliko prosaca. Njoj nije bilo prihvatljivo što su prosoci bili niži od nje. Događalo se da djevojka u znak odbijanja pobjegne, o čemu svjedoči Pera Turna iz Starčeva: „Ja sam imao situacije di sam išo da tražim pa je pobjegla.“

Ako je na zadovoljstvo svih sudionika prosidba uspješno završena, djevojka i momak su pristali i roditelji su se dogovorili o mirazu, roditelji bi se odmah dogovorili o datumu zaruka, koje bi se održale tijekom narednih nekoliko tjedana, što Marija Bratić iz Starčeva potvrđuje riječima: „Kratko je bilo 2, 3 nedelje do mesec dana i da nije post.“

Poslije prosidbe su mladini roditelji išli u posjet mladoženjinim roditeljima kako bi gledali kuću, izvidjeli u kakvu obitelj će se udati njihova kćer i kako bi se bolje upoznali. Prema Ivanki Barašević iz Starčeva, u tom razdoblju je otac buduće mlade vodio prijatelja (mladoženjinog oca) u katastar da mu dokaže vlasništvo nad zemljom koju daju u miraz.

Veridba

Veridba je naziv za zaruke u oba lokaliteta. Obvezno se održavala do šezdesetih godina 20. stoljeća, što su potvrdili svi kazivači, kasnije je to ovisilo o zajedničkoj odluci obiju obitelji. Dogovorenog dana momak, njegovi roditelji, a ponegdje i najbliži rođaci, dolazili su na ručak u djevojčinu kuću na svečani ručak s muzikom. Darivanje djevojke je bio važan dio *veridbe*. Budući svekar i svekrva su darivali djevojku. Svekar ju je u prvoj polovini 20. stoljeća darivao sa zlatnikom, kasnije novčanicom najveće vrijednosti, a svekrva zlatom i *haljinom*, materijalom za šivanje svečane vjenčаницe ili siromašniji materijalom za odjeću (suknju, bluzu, kostim, haljinu). Marija Bratić iz Starčeva dodaje: „Bude zvanično ručak... Ranije nije darivan prsten nego svekrva dariva lančić i minduše, ali bogatiji.“

² Naziv za dijete od milja.

³ Bančiti znači piti do dugo u noć s društvom u gostionici.

O *veridbi* u kasnijim godinama govori Zlatimir Kirhner iz Opova:
E sad kako koja, nije bila obavezna ta veridba to jest prstenovanje kako se to zvalo, zavisno opet o mogućnostima, imovini, kako je ko imao o sposobnostima da to provedu. Bivalo je da prstenuju devojk, radi se ručak mali i tako. Uglavnom za verenika i najužu rodbinu, roditelji, materina sestra, brat i tako.

Kada bi primila darove, buduća mlada je zauzvrat darivala budućeg svekra, svervu, momka i ostale goste o čemu svjedoči Julka Tomac iz Opova: „Pa zlato s momkove strane, a devojka sve daruje, sa momkove strane, da im neke materijale... to je bila veridba.“

Momak je također od djevojke dobivao darove. Marija Fancanelo iz Opova je ispričala kako je ona na veridbi darivala momka: „Sećam se da sam ja darivala mladoženju, trube platna i mladoženji košulje, džemper, maramica, peškiri ... sve sam to ukasila sa mašnjama i to su poneli kući kada su pošli.“

Događalo se vrlo često da se momak i djevojka upoznaju prije nego što je momak odslužio vojsku. *Veridba* je tada bila obično prije ili tijekom vojnog roka, *verenica* je čekala svog *verenika* da odsluži vojni rok. Marija Fancanelo nadalje priča kako su se ona i njen muž dopali jedno drugom na *igranci*. Roditelji su odobravali tu vezu, ali njeni otac i majka nisu dozvoljavali da se uda dok momak ne odsluži vojsku. Momak je otišao u vojsku koja se tada služila dvije godine. Poslije šest mjeseci se zabrinuo da se Marija ne bi udala za drugog jer je razdoblje od dvije godine dugo. Najavio je da će doći kući i da će je zaručiti.

Kazivačica je prokomentirala što je potom uslijedilo: „Ja sam mog *verenika* čekala do izlaska iz vojske još 18 meseci. Sad ni udate žene ne čekaju... Sve je onda bilo mnogo lepše.“

Roza Bratić iz Opova svjedoči kako je ona išla sa sinom devedesetih godina 20. stoljeća po prsten za zaručnicu:

Da, rekli smo idemo da kupimo prsten i molim da dodete da i ona (djevojka, verenica, op. a.) mora videti, da proba, išo je moj pokojni brat, njegova supru-ga, moja sestra, moja majka, a tata mi je umro pa nije mogo da ide, sestrina deca su išla to kod devojke u kuću da je verimo i svadbu da zakažemo.

Uz lijepe želje i čestitke nastavilo se druženje u dobrom raspoloženju. Pri kraju svečanosti roditelji bi se dogovorili o datumu i svim detaljima oko organizacije svadbe. Sutradan su *verenici* išli kod fotografa na slikanje.

Sastanci u razdoblju od veridbe do svadbe

Razdoblje između *veridbe* i svadbe nije bilo dugo, mjesec dana do četiri mjeseca. Nije se dugo čekalo po svjedočenju Roze Bratić iz Opova: „... jedno mesec, dva dana dok pripremimo to što treba i tako da, od kud znam, kažem deca su, deca da se ne posvađaju, ne daj Bože, da zatrudni šta ćeš opet“.

Nakon šezdesetih godina 20. stoljeća udvaranje, druženje i sastajanje prije odluke o sklapanju braka duže je trajalo. Marija Kirhner iz Opova kazuje: „Pa izlazili smo ono tri četiri mjeseca i tako dogovorili se oko svadbe.“

U tom razdoblju *verenici* (zaručnici, op. a.) imaju slobodu da se sastaju. Obično je momak dolazio u posjete kod djevojke, donosio joj je darove, zajedno su išli na *igranke* i u crkvu. Momak i djevojka su se bolje upoznawali družeći se. Ivanka Barašević iz Starčeva objašnjava: „Išli su kao vereni zajedno na igranke i u crkvu podlakćeni. Predveče je momak dolazio da obiđe devojkę, ali uvek uz prisustvo tetke, babe, strine. Donosili su sitnice, jabuke, bombone...“

Ako su momak i djevojka iz različitih mjesta, momak je morao prespavati (ako bi došao za vikend) u kući buduće mlade, ali u odvojenoj sobi. O tome svjedoči Peraturna iz Starčeva: „Ona nije dolazila kod mene, nego sam ja išo tamo, pa ja sam tamo i spavo kod nje.“

U ovom razdoblju *verenici* su se bolje upoznawali, a roditelji su vršili zadnje pripreme pred svadbę.

Pripreme u crkvi i oglašavanje vjenčanja

Odmah poslije zaruka zaručnici su prijavili župniku svoje vjenčanje u crkvi. Mladenci su se vjenčavali u mladinoj crkvi kako djevojka ne bi išla nevjenčana iz sela, što bi bila sramota. Mladin župnik je imao sve dokumente, a mladoženja je odlazio kod svojeg svećenika prijaviti vjenčanje i tražiti dokumente za vjenčanje. Dokumenti se sastoje od potvrde o krštenju, svetoj pričesti i krizmi, kao i potvrde da su mladić i djevojka slobodni za crkveno vjenčanje. Ove dokumente je mladoženjin župnik slao službenom poštom mladinom župniku. Svećenik, mladin župnik, im je dao termin za vjeronauk na koji bi dolazili do vjenčanja. Svećenik bi tri uzastopne nedjelje pred vjenčanje navještao njihovo vjenčanje. *Verenici* su morali biti prisutni na ovim misama. Svećenik naviješta mladence u župnim oglasima i obvezno pita prisutne u crkvi zna li netko postoje li zapreke za sklapanje braka, na primjer jesu li možda bili u braku, jesu li se obećali nekom drugom ili su bolesni od neke teške bolesti. O ovom običaju imamo svjedočenje Marije Bratić iz Oпова: „... navještavalo se do pre tridesetak godina i mladenci su obavezno bili prisutni. Mlada i mladoženja budu u crkvi i posle mise mladoženja ide kod mladinih na ručak.“

Isto je bilo i u Oповu:

E sad kad god smo se venčavali, redovno u crkvi i građansko. Išli su na tu vjeronauku o braku i onda dok je bilo oglašavanje prvi, drugi, treći put kako to već ide pred svadbę... Pa bilo je poželjno da oni budu na misi da bi to bilo ono pravo zvanično. Dobro, možda su nekad neki imali neki razlog zašto da ne prisustvuju danas na misi, ali je to bilo praksa da budu tu. (Zlatimir Kirhner)

Ukoliko su mladenci iz različitih sela, oglašavalo se u objema crkvama.

Miraz

Običaj je bio da djevojka nosi sa sobom miraz ili spremu kada se udaje. Miraz su davali djevojčini roditelji. O mirazu se dogovaralo, a ponekad i pogađalo, na dan prosidbe, posebno za količinu zemlje koju će djevojka dobiti od roditelja kod bogatijih obitelji. Događalo se, kako je već spomenuto, da zbog miraza propadne prosidba

jer se roditelji nisu usuglasili. Drugi naziv za miraz je *prćija*, o čemu svjedoči Pera-Turna iz Starčeva: „... kažu njena prćija, kad donese mlada.“

Miraz se sastojao od zemlje, namještaja, *opreme* djevojke. Djevojka iz bogatije kuće je u miraz nosila po nekoliko lanaca⁴ zemlje. Vlasništvo zemlje je mladin otac prije svadbe dokazivao *prijatelju*⁵, mladoženjinom ocu, u katastru, kaže Ivanka Barašević iz Starčeva. Od namještaja djevojka je *nosila* spavaću sobu, *kredenac*⁶, trpezarijski stol i stolice, ili dio toga. *Oprema* se sastoji od *dunje* (perine, pokrivači od perja), jastuka, posteljine, prekrivača za krevete, stolnjaka, vezenih *peškira* (ručnike), vezene *kuharice* (Slika 1). Perje za *dunje* i jastuke su obično majke sakupljale „čupajući“ guske koje su gajili u domaćinstvu. Vezene stvari je djevojka sama vezla ili su vezene na prelima koje je majka organizirala kada se spremao miraz. Bogate obitelji su znale platiti vezilje da izvezu cio ili dio miraza. Namještaj je kupovan pred svadbu. O sadržaju miraza svjedoči Ivanka Barašević iz Starčeva:

Daje se zemlja i mekane stvari: njena garderoba, ručno vezeni peškiri, posteljina sa belim ili šarenim vezom, jorgani, jastuci i perine, stolnjaci, krpice. Perje je skupljala mladina mama od gusaka. Ko je mogao, kupovao je kuhinju, kredenac, spavaću sobu, škrinju za miraz.

Zlatimir Kirhner potvrđuje za Opovo:

Pa to je bilo opet zavisno kakva je situacija u devojkinoj kući, koliko mogu roditelji njezi dati. Davali su lanac, dva zemlje, štafir, namještaj, odelo, krevetninu i tako to tu spremu, šlingeraj i koje kakvo šta je djevojka imala. Po kakvoj je mogućnosti imala zavisno...

Naziv za miraz u Opovu je *štafir*. Sastojao se od jastuka, *jorgana*, *dunje*. *Šlingeraj*⁷ su sve vezene stvari.

Kako se sprema miraz opisuje Marija Bratić iz Starčeva: „Miraz se sprema od kada djevojka stasava. Djevojka radi sama, ali postojale su i žene u selu koje su to radile: vezove, krpice, jorgane šile, prekrivače

Slika 1. Marija Milakara 2021. s vezanim peškirim svoje prabake Celestine Barašević iz 1947. godine. Fotografija u vlasništvu Ivanke Barašević.

⁴ Lanac zemlje ima 7193,3 m². Prema: https://hr.wikipedia.org/wiki/Mjere_za_povr%C5%A1inu (pristupljeno: 18. lipnja 2021.).

⁵ Roditelji mladenaca se međusobno oslovljavaju: prijatelji, otac je prijatelj, a majka prija.

⁶ Kuhinjska vitrina

⁷ U Banatu je *šlingeraj* naziv za sve što je vezeno.

za krevete, čilime...“ Marija Leksović-Tarlač iz Starčeva svjedoči o mirazu iz vremena njezine majke sredinom 20. stoljeća:

Ja znam kako je bilo u mamino vreme, mislim ta moja baka je imala razboj... Tkala je, pravila je ono fino platno, znaš ona je i sama sadila, ja ne znam kako vi to zovete, kudeljja, što u vodi raste pa se pravi... Ljudi su se snalazili, žene ustvari, vez... Ona je to tkala, pošto je imala mamu i tetku, a bila je udovica, rano je ostala udovica i imala je još sina i onda je, od toga im je spremala: šile, donje košulje, mada je to kao kombinezon, ali oni su to zvali košulja, ne znam, spavačice pa posteljina pa peškiri od kudelje... za krevet, plahte... to je sve bilo od domaćeg platna, radila pa je ona to tako imala.

Marija Kirhner iz Opova govori o mirazu ovisno o imovinskim prilikama obitelji: „Jeste, bilo je u stara vremena i sad ima, ko ima dobije, ko nema ko je siromašan ne dobije.“

Roza Bratić iz Opova navodi primjer miraza svoje sestre:

Prije je to bio običaj, moja sestra kad se udavala mi smo joj kupili jednu sobu stvari, bila je u Beogradu udata. (...) Da, sobu stvari, bračni krevet, ormar, celu sobu stvari smo joj punili u kući... pa za početak su imali posteljinu i sve.

O načinu prenošenja miraza u mladoženjinu kuću govori Marija Bratić iz Starčeva koja je bila udana u Opovo (sada je udovica):

Moj tata je nosio na kolima do Opova moj miraz. To se nosi dan dva ranije, mekane stvari ... tata, sestra, brat, snaja su nosili dva tri dana pre svadbe miraz u mladoženjinu kuću. Svečano su dočekani, mama, svekar, sestra, tetka su

Slika 2. Prenosjenje miraza mlade Milke Nam u kuću mladoženje Mate Šikl 1968. godine. Fotografija u vlasništvu Blaženke Horvat.

primali i unosili miraz u kuće. Nekada se na kolima nosila škrinja u kojoj su bile lepo složene mekane stvari.

Blaženka Horvat svjedoči o prenošenju miraza u Opovu (Slika 2):

Mlada je bila Nam Milka, njeni roditelji Pera i Sofija. Milka se udavala 1968. za mog brata od ujaka Šikl Matu. Ispred mladoženje smo po miraz išli njegovi bliski rođaci: sestra Fancanel Marija, njen muž i Nika i ja, harmonikaš i šoferi. Mi nismo bile Matine rođene sestre. Najpre smo ručali kod mlade, a onda smo utovarili miraz koje se sastojao od nameštaja i mekanih stvari. Miraz smo nosili na troje kola, moja sestra, zet i ja smo čuvali miraz svako na jednim kolima i odneli smo ga u kuću kod mladoženje. Kada smo došli kod mladoženje, tamo su nas čekali rođaci i komšije da unose miraz. Mi smo ostali na kolima u kojim smo došli i dodavali smo im miraz da unose u kuću. Miraz se istovarao deo po deo i svaki deo smo podizali i prikazivali rodbini i komšijama. Mekane stvari su sve bile fino poslagane u pakete. Svaki paket je bio uvezan svilenom mašnom, onako prekrsti se mašna na četiri dela i gore se veže velika mašna. Kupovalo se tada za miraz po 20 – 30 m mašni. Kada bi uneli sav miraz, onda smo se još malo provešeli, to je bio kraj. To je bilo u četvrtak, a svadba je bila u nedelju. Mi smo na slici u prilogu.

Bilo je slučajeva da se momak *priženio* kod mlade u kuću. U slučaju da su u momkovo kući bila dva brata, jedan bi otišao kod mlade u kuću i onda bi on dobio od oca miraz. Zlatomir Kirhner iz Opova svjedoči:

Pa ne znam kako da kažem, to imaju oni valjda svoj neki kućni deo koji je mogao da ti da, prinese i razlog zašto je on došao u kuću devojke. Dobro, devojka je na primer ili sama ili ima dve sestre, a on brata. Ali zavisi o razlogu zašto je on došao kod devojke, ali tako je bilo da za sobom nosi i šta njegovo.

Miraz nisu nosili siromašni momci, koji su ulazili u kuću bogatijih djevojaka jedinica, što je najčešće bio slučaj.

Vrijeme održavanja i trajanje svadbe

Svadbe se nisu održavale za vrijeme uskrasnog i adventskog posta. Najčešće su se održavale u jesen. Za to je bilo više razloga, nije bilo toplo i hrana se mogla održati. U Opovu i Starčevu uglavnom su živjeli seljaci koji su na jesen poslije sezonskih poljodjelskih poslova imali dovoljno sredstava za održavanje svadbe; svi poslovi na njivi bili su završeni pa su imali slobodno vrijeme da se tome posvete. Svadbe su se održavale utorkom, četvrtkom, subotom ili nedjeljom. Svadbe su započinjale pripremama nekoliko dana ranije, sakupljanje svatova je ujutro na sam dan svadbe, a završavale su sutradan nakon vjenčanja. Vjenčanje je bilo prijepodne ili oko podneva. Kada je svadba bila u nedjelju ili na blagdan, svatovi su dolazili u crkvu prije mise i vjenčanje je bilo pod misom. Marija Bratić iz Starčeva o tome kazuje:

Svadbe se nisu održavale u postu i nisu se održavale u leto jer se hrana nije mogla održati. Svadbe su bile najviše u jesen, prodava se malo žita, obere se vinograda i kukuruz. ... Svadba je počinjala dan ranije večerom za mladu i sutradan

ceo dan i noć. Nekada su bile svadbe utorkom, i četvrtkom. Jer su bile brojne familije da bi se svi skupili... Pre podne, kada je misa.

O vjenčanjima u vrijeme posta svjedoči Zlatimir Kirhner iz Opova:

Pa dešavalo se kad se nije smelo, ali to su bili pojedini. Moj brat od strica se baš ženio na Cvjetnicu, ali nisu se venčali u crkvi. Posle su se naknadno kao tajno... kao javna tajna. Dešavalo se to... mogli su sačekati još 10-15 dana, ali jednostavno nisu.

Od osamdesetih godina 20. stoljeća se više nije gledalo u koje doba godine su svadbe, o čemu svjedoči Marija Leksović-Tarlač iz Starčeva: „Pa nije bilo nekog pravila, bilo je to i u proleće i u jesen i u doba leta... nije bilo baš striktno neko godišnje doba.“

Pozivanje svatova

Kumovi i *stari svat* su dogovarani prije nego što se mladenci najavljuju u crkvi. Roditelji su išli kod starih kumova (kumstvo se prenosilo s koljena na koljeno) obavijestiti ih o svadbi i pitati ih prihvaćaju li nastaviti kumstvo. *Stari svat* je obično bio ujak te se također išlo na dogovor ranije. Najmanje četiri tjedna prije vjenčanja ide se kod njih na dogovor.

Sam čin pozivanja svatova se razlikuje u Starčevu i Opovu. U Starčevu svatove poziva najmlađi zet u obitelji, koji se naziva *čaja*. Kada ide u pozivanje, *čaji* mladoženjina ili mladenkina majka veže *košulju*, to je komad domaćeg tkanog bijelog platna koji se prebaci preko jednog ramena, prelazi preko prsa i leđa i veže se u visini struka na drugoj strani tijela (ako se prebaci preko desnog ramena onda se veže kod lijevog kuka u visini struka). Na ovu *košulju* se stavi ružmarin učvršćen pribadačama. *Čaja* od domaćina dobije čuturu, ako je domaćini imaju, ako nemaju posude ju. Čutura je puna rakije. Dolazak *čaje* se uvijek najavi kod svatova kako bi bili kod kuće. *Čaja* poziva svatove po važnosti i ugledu: uvijek najprije zove kumove, zatim *starog svata*, strica, ujaka, tetku i dalje redom. Svatovi se pozivaju nedjelju do dvije nedjelje ranije.

Vinko Rukavina opisuje pozivanje svatova:

Nakon što su dogovorili datum i dan svatova, došlo je i vrijeme za pozivanje. Tada je na red došao 'čajo' (pozivač). Obično je to bio najmlađi zet u familiji čija je dužnost bila da prema utanačenom popisu gostiju, a prema važnosti pojedinih, ide u pozivanje. S okićenom čuturicom vina, a sam ukrašen bijelom košuljom zavezanom preko ramena i oko pasa, išao je od kuće do kuće budućih gostiju i pozivao ih u ime roditelja mladenaca u svatove. (2005: 10)

Marija Bratić iz Starčeva potvrđuje i opisuje tijek pozivanja svatova:

Ide čaja sa belom košuljom, domaće platno za košulju, vezano preko desnog ramena na levu stranu pojasa i nosi čuturu. U čuturi je rakija. Kada dođe u kuću izdeklamuje: 'Nosim pozdrave od toga i toga i pozivaju vas da u nedelju u toliko sati dođete u svatove'. Onda domaćin koga pozivaju nazdravi mladenčima, popije malo rakije iz čuture i domaćica okači peškir na čuturu. Ponekad i domaćin daruje pare. A to sve posle svadbe ostaje čaji.

Katica Kopričanec iz Starčeva priča kako je njen *čajo* bio Petar Bratić, najmlađi zet u obitelji i dodaje: „On je toliko dobio ručnika da se na kraju nije vidila čutura⁸.“

U Opovu se poziva na drugačiji način. Svatove poziva otac mladoženje s čutur-rom, dogovara kumstvo i *starog svata* i poziva ostale goste u svadbu. Sve goste obavještava kada je svadba te da će doći *fiferi* (djeveri) dan prije svadbe da ih zovu sa svircima (Slika 3). I *fiferi* nose čuturu i na njihovu čuturu se vezuju ranije *košulje* a kasnije *peškiri*. Otac mlade poziva svoje goste s čutur-rom i njemu vezuju *peškire*, do šezdesetih godina 20. stoljeća.

Slika 3. Fiferi se voze u kolima i pozivaju svatove Stevice Šikla u Opovu 1968. godine predvođeni harmonikašem i kočijašem. Fotografija u vlasništvu obitelji Fancanelo.

Zlatimir Kirhner iz Opova opisuje pozivanje u svatove svoje starije sestre: *Na primer ja sam imao dve sestre, starija se udala normalnim putem, mislim normalnim putem svadba i tako dalje. Moj otac je išao pa je našu rodbinu zvao po kućama. Moj otac je isto nosio čuturu, e sad davali su mu neko peškir, neko košulju, ali on je drukčije malo, nekako nije to tajna nego eto tako kako da ja to kažem. (...) Sa momačke strane fiferi su bili momci i što su išli sa momkom da skupljaju, da zovu u svadbu, to je bilo subotom jer su pre svadbe bile nedeljom. Pre su išli pešaka, ali to sad unatrag tridesetak godina traktorima, na prikolice se popnu 2-3 svirca, zavisno kolika je grupa svirača, i onda oni idu ulicom i*

⁸ Vidjeti o tome više u poglavlju „Kićenje i darivanje svatova“.

pevaju, u rodbinske kuće ulaze, u dvorišta uđu... uđu u kuću, pričaju, pevaju i tako dalje... ako ima više rodbine to traje duže, idu na ručak pa posle idu naknadno ponovo, pa onda kad dođu bude ta večera, pa onda momačku večer takozvano... dokle traje sad opet zavisi.

U Opovu skupljeni *peškiri* ostaju mladi i mladoženji.

Sastav svatova

Svi uzvanici se jednim imenom zovu svatovi. Ovisno o veličini obitelji i veličine prostora u kući gdje se održavala svadba, broj uzvanika je bio do sedamdesetih godina 20. stoljeća oko sto svatova. Do danas je broj svatova narastao i do tristo.

Mladoženja i mlada, ili jednim imenom mladenci, su centar svatova.

Mladini svatovi koji su dolazili u svadbu kod mladoženje i u Starčevu i u Opovu se nazivaju *pogačari* jer su sa sobom donosili *pogaču* odnosno mladinu tortu.

Ulogu svjedoka imaju kumovi, ne moraju biti oženjeni, moraju biti punoljetni, za svjedočenje u crkvi moraju biti kršteni i krizmani. Sve do devedesetih godina 20. stoljeća kumstvo se prenosilo s koljena na koljeno, što potvrđuju svi kazivači. Marija Bratić iz Starčeva govori o izboru kuma i njegovoj ulozi:

Nekada je bilo staro porodično kumstvo koje je išlo sa kolena na koleno za oba kuma. Drugi kum je mogao da bude i krizmani kum. Bilo je slučajeva da bude kum sa mladine strane. Danas uzimaju drugove i drugarice za kumove. Kum je glavi uzvanik na svadbi. Išlo se obavezno ujutro na dan svadbe po kuma kući da se dovede uz krancle i deverove sa muzikom. Osim što je svedok na venčanju, on je darovao posle roditelja najveći poklon. Donosi prase i tortu na svadbu. Naručivao je muziku tokom svadbe da zabavlja svatove. Kum dobija dve košulje na levo i desno rame.

Pera Turna iz Starčeva svjedoči o kumstvu u svojoj obitelji: „Pa šta ja znam, mi smo imali kumstvo porodično od 100 godina. Kod nas se kumstvo njegovalo, za krštenje i za svadbu i tako.“

U Opovu su također njegovali stara kumstva o čemu Zlatomir Kirhner kazuje: „Pa 90 % se zvalo staro kumstvo opet zavisno kako je ko imao, primer da li je imao kum mušku decu pa se nastavlja to kumstvo pa ako su ženske pa da nije prekinuto kumstvo.“

Stari svat je drugi kum u Opovu. Roza Bratić iz Opova objašnjava kako se bira *stari svat*:

Da, to smo imali to je bio snajkin stric, jer je moj stric umro, a nismo imale ujaka... On je stajao na vratima i čuo je goste koji su dolazili, takav je bio običaj, neko mora da bude glavni.

Osim što je imao ulogu pozivača, u Starčevu je *čaja* bio i starješina svatova. Nosio je čuturu okićenu ručnicima koje su vezivale domaćice u svakoj kući u kojoj je pozivao svatove (Slika 4). Njegovu ulogu objašnjava Marija Bratić:

Predvodi svadbu, brine da se svi smeste da svatovi krenu na vreme. Brine se da se gosti zabavljaju. Prikazuje darove sa još jednim gostom sa smislom za humor.

Pred zoru vodi kolo koje se zove ora. Kada idu iz mladine kuće, on je gledao da uzme petla, kojeg su nosili kod mladoženje kući, ne sećam se zašto.

O čaji piše i Vinko Rukavina: „Na sam dan svatova opet je čajo imao važnu ulogu. Brinuo se da tako kažemo o nekakvom protokolu i da sve bude u redu.“ (2005: 10).

Slika 4. Čajo organizira svadbenu povorku na svadbi Katice i Stjepana Kopričanca 1978. godine. Fotografija u vlasništvu Katice Kopričanec.

Šaljivdžija je svat zadužen da razveseljava svatove i zbija šale. Marija Bratić iz Starčeva objašnjava šale u svadbi:

Bilo je to kod prikazivanja darova, ako čaja nije duhovit, onda neko drugi ko ima smisla za humor preuzima tu ulogu. Kod prikazivanja darova darovi se odmota-vaju i šaljivdžija komentariše pošalicama uz odobravanje i veselje svih svatova. Naravno, nikada uvredljive šale... Vodilo se jako računa da se neko ne uvredi.

U Opovu nema čaje. Svadbu organizira i vodi domaćin uz pomoć starog svata.

U Banatu se kod Hrvata u svadbama nije nosila zastava.

Deveri su neoženjena mladoženjina i mladina braća. Razlikuju se glavni i ostali deverovi, koji su mladoženjini bratći, okupljaju se dan ranije i pomažu u pripremi svadbe, idu po kuma sa svircima, sa svircima pjevaju i uveseljavaju svadbu. Deverovi se u Opovu zovu fiferi. Glavne devere ima i mladina i mladoženjina strana. Dever s mladine strane prodaje mladu, a s mladoženjine strane dever kupuje mladu. Oba devera ili samo mladoženjin dever vodi mladu u crkvu na vjenčanje.

Pratilje nevjeste u oba mjesta su njezine sestre i snahe, na svadbi zvane *krancle*, koje su je čuvala da je netko ne ukrade:

Krancle, to su mladine i mladoženjine sestre, neudate devojkice, a sada su sestre i drugarice. One prodaju ružmarine na obe strane svatova. Krancle su i ukrašavale kola i kapiju. Pazile su mladu, pomagale su joj da se obuče, našminka. Krancle su iznosile supu svatovima. (Marija Bratić, Starčevo)

Glazbenike u svadbi i uopće u Banatu zovu *svirci*. To su lokalni seoski glazbenici: tamburaši, harmonikaš i basist. Nije bilo pjevačice posebno, pjevali su svi ili netko od sviraca. Muziku je ugovarao i plaćao domaćin i s mladine i s mladoženjine strane. *Svircima* su svatovi davali novac kada ih pozovu da sviraju po njihovoj želji, što se unaprijed pripremilo. *Svirce* su obično plaćali roditelji mladenaca, kumovi, *stari svat, dever*, najbliža rodbina i mladi koji se *kere*, što znači da su imali sposobnost stvaranja vesele atmosfere. Nije se plaćala samo jedna pjesma već takozvana tura pjesama od tri do pet, a ponekad i više. *Svirci* su svirali tijekom cijeloga pira, no imali su pauze za odmor i jelo. *Svirci* su svirali i dan prije svadbe pri okupljanju svatova i cijeli dan, noć i sljedeće jutro na svadbi.

O tome govori Marija Bratić iz Starčeva:

Znalo se u selu ko svira harmoniku, bas i tamburu pa su ih zvali da sviraju u svadbi. Ili možda i iz drugog sela. Koliko je domaćin mogao da plati. Uvek je neko iz orkestra lepo pevao a i svadbari, uvek je bilo onih što lepo pevaju. Nije se uzimala pevačica. Stavljale su se i svircima košulje. Svatovi su poručivali i plaćali muziku posebno kum, stari svat, čaja, roditelji od mladoženje, braća. Znalo se koliko se daje muzici za turu pesama. Nekad je to bilo više pesama, a sada je tri do pet. Pesme koje su se pevale 'Tri livade nigde hlada nema', 'Kopa cura vinograd...'

Također svjedoči o naručivanju pjesama na svojoj svadbi: „Moja svekrva je poručivala... 1972. godine, sećam se da je to bila srednja novčanica i to se davalo muzici.“ Zlatimir Kirhner kazuje o angažmanu *sviraca* u Opoju:

Pa da, išli su na zvanje svatova i onda sutradan su dolazili zavisi o dogovoru kako i to do zore, zavisi opet kolika je svadba ta bila, kakvo je bilo društvo da se neko nije naljutio, uvredio pa napravio nered i tako.

Marija Fancanelo napominje da se u Opoju do sedamdesetih godina 20. stoljeća pjevao *svatovac*⁹.

Organizacija svadbe

Svadbu organiziraju i snose troškove obje svatovske strane u svojoj kući. U početku su se održavale u sobama, potom od 1970. do 1990. godine u dvorištu u šatoru, a od 1975. započelo se organizirati i u restoranima. Treba se pobrinuti za nabavu

⁹ *Svatovac* je tradicijski vokalno-instrumentalni napjev s područja Slavonije, Baranje i Srijema, ženska svadbena pjesma na deseteračke dvostihove koja se nekada u Šokadiji pjevala za cijelo vrijeme trajanja svadbe. Ušao je u Registar kulturnih dobara Republike Hrvatske. Izvor: <https://registar.kulturnadobra.hr/#/details/Z-3356> (pristupljeno: 18. lipnja 2021.).

i pripremu hrane i pića, za *svirce*, za nabavu odjeće za mladence i ukućane te nabavu darova koji se daju svatovima.

Marija Bratić iz Starčeva precizira tko što kupuje. Roditelji mladoženje financiraju svadbom, a mladini financiraju dio svadbe u njihovoj kući. Svekrva kupuje vjenčanicu, ogrtač i cipele. Burme i buket za mladu kupuju svekar i svekrva. Mlada je nekada imala jedan, a sada ima dva buketa, jer jedan baca po izlasku iz crkve.

Priprema hrane

U pripremi hrane doprinos daju i bliski rođaci, brat, sestra, koji imaju svoje odvojene obitelji, tako što nekoliko dana prije svadbe donose hranu. Donose materijal za kolače oko pet dana ranije: jaja, brašno, puter, šećer, čokoladu. Donose i prase i živinu (kokoške i patke), ako je npr. svadba u nedjelju, prase se donosi u petak. Uobičajeno je da kumovi, *stari svat* donose pečeno prase na sam dan svadbe što bi ranije najavili kako bi roditelji mogli planirati količinu hrane. Također i kume, *starosvatnica*, tetke, ujne, strine najavljuju da će donijeti torte na dan svadbe, što je gotovo pravilo. Važno je naglasiti da je sve moralo biti precizno organizirano jer u vrijeme do sedamdesetih godina 20. stoljeća nije bilo frižidera i zamrzivača. O tome govori Marija Bratić iz Starčeva:

Od kuma, starog svata, brat ili sestra majke ili oca donosili su prasiće, živinu, jaja, brašno, šećer, orasi za kolače. Prasići su se klali u petak i pekli u subotu, za svadbom u nedjelju. Kumovi kada dolaze na dan svadbe donose pečeno prase a kuma nosi umešenu i lepo ukrašenu tortu koju je sama umesila ili joj je neko od rođaka umesio. Isto su radili i stari svat. A opet kasnije su donosili živo

Slika 5. Reduše s hranom koju su pripremile za svadbom Snežane Jakšić i Jovice Tomac 1985. godine, Opovo. Fotografija u vlasništvu Julke Tomac.

prase dan ranije i sve se klalo i peklo u furuni kod domaćina. Među familijom je uvek bilo neka žena koja je vešta da mesi torte i kolače i ona je bila glavna za mešenje kolača i imala pomoćnike iz familije. Torte i kolači se mese već od utorka ako ima više zvanica. Ko donosi gotove torte od kuće, taj najavi domaćinima. Mladina torta se pravila velika od 50-60 jaja.

U objema kućama majke mladenaca organiziraju *reduše* za pripremu kolača i za kuhanje. Među *redušama* uvijek postoji jedna koja je glavna *reduša*, a ostale su njene pomoćnice. *Reduše* dogovara majka najmanje deset dana ranije. Nekada je to žena iz obitelji koja je vična kuhanju i pripremi kolača, a ponekad je to žena iz sela, vješta kuharica, koja se angažira i plaća za usluge. Pomagačice su rođake iz obitelji koje rade pod organizacijom i nadzorom glavne *reduše*. Odgovornost glavne *reduše* je velika, jer ona mora pripremiti dobru hranu i imati sposobnosti koordinirati rad svojih pomoćnika. Ponekad je glavna *reduša* bila jedna osoba, a ponekad su bile dvije, jedna zadužena za torte i kolače, a druga za jela na svadbi (Slika 5).

Katica Kopričanec iz Starčeva svjedoči o osobi koja je obnašala tu ulogu: „U mojoj svadbi je glavna *reduša* bila teta Rora Šoštarić koja je vodila i pravljenje torti.“

Marija Leksović-Tarlač iz Starčeva detaljno opisuje pripremu kolača:

U sredu, domaćica, majka ili svekrva, zavisi s koje je strane jel, s koje si pozvan i ona zove u reduše i onda su se obično pravili kolači. Od srede do petka su se pravili kolači. Tek kasnije su bile torte, a pre (do pedesetih godina 20. stoljeća, op. a.) to su uglavnom bili sitni kolači. I tu svi, sve žene koje su gosti, koji su pozvani na svadbu i sad žene idu i pomažu, to je bilo naveliko, znaš, žlicama, nije bilo miksera, pravilo se to što se pravilo, onda se obično petkom, bio je jedan jako dobar običaj, po meni, dobar običaj, tko pravi svadbu, tko ženi ili udaje, ovaj, nije tu trebalo puno novaca. Jer ti, koji su pozvani, ako si pozvan, ajmo recimo, ja pozvana i odem i kada se rade ti kolači, donesem, od brašna, šećera do praška za pecivo i vanilin šećer, onda se ponese sve što ti treba za kolače, tako da kuća nije nešto mnogo (trebala kupovati, op. a.) znaš... sad se prave torte pa se nose gotove torte, ovo se nosilo tako.

Nadalje govori i o pripremi hrane i pića za svadbu:

E onda u petak ili subotu pred svadbu se nosi par živina, ko ima jel, bilo je domaće živine. Nosi se ta živina i onda se to ili ko je bliži rod, nosi prase. Pa se to u subotu klalo, opet se pomagalo, da bi se ta živina skuhalo, supa, svatovska, koja je bila sa ovako širokim, reckavim rezancima. To su bili svatovski rezanci, dan danas ja kažem deci da imamo svatovske... Na domaćinu je bilo praktično samo piće da kupi, a i pića je bilo jer, maltene svi su imali vinograde, imali svoje vino, imali svoju rakiju, tako da je bilo jako jeftino imati svatove. Danas se to naravno izgubilo. I meni je jako žao što se taj običaj izgubio.

Zlatimir Kirhner kazuje o pripremi hrane i kolača u Opovu:

E pa to je kako kažu, kolači ti kojekakvi i oni su se pravili ranije, ponedjeljak, utorak odmah se počne zavisno baš nisu to bili kvarljivi kolači, to su bili su suvi kolači. U četvrtak se klalo, meso se radilo, svinje, prasici ustvari. To je običaj

bio da rodbina donese živinu, par živina ovakve onakve patke, guske, kokoške šta je ko imao, mogo. Prase kum donese, stric donese prase, ovaj onaj zavisi ko. E sad domaćinska kuća onda proračuna koliko toga ima, koliko će trebati još pa se još doda. Klalo se june, ovce kako je mogao to je bilo u četvrtak, petak je pečenje i u subotu je momačka.

Julka Tomac iz Opova, koja je i sama bila *ređuša* koju su iznajmljivali i za svadbe, potvrđuje pomoć rođaka kod pripreme hrane za svadbu (Slike 6 i 7).

Slika 6. Julka Tomac iz Opova s pomoćnicima u klanju pilića za svadbu devedesetih godina 20. stoljeća. Fotografija u vlasništvu Julke Tomac.

Slika 7. Reduše u svadbi sedamdesetih godina 20. stoljeća u Opovu. Fotografija u vlasništvu Julke Tomac.

Djevojačko i momačko veče

Dan uoči svadbe počinjao je tako što su se okupljali najbliži rođaci koji su pomicali višak namještaja, postavljali stolove i klupe na kojima će sjediti svatovi. Ovisno o broju svatova pripremala se jedna, dvije ili tri sobe. Mladenci i kumovi su se na ovaj dan ispovijedali za vjenčanje.

Krancel su pripremale ružmarin za kićenje svatova i u mladinoj i u mladoženjinoj kući. Ako ružmarina nije bilo u kućama mladenaca ili bližih rođaka, majka mlade i mladoženje ili pak same *krancel* su ga kupovale obično od žena u selu koje su ga imale. *Krancel* su sjekle ružmarin na grane dužine 10 do 15 cm. Na svaku granu ružmarina su vezale mašnu od trobojnih traka (crveno, bijelo, plavo), objasnila je Marija Bratić iz Starčeva što je potvrdila i Marija Fancanelo iz Opova i naglasila da su kasnije, devedesetih godina 20. stoljeća, mašne bile u roza, bijeloj, plavoj, crvenoj boji. Ružmarin su stavljale u lijep plitki *ceger* koji je obično ukrašen velikom mašnom ili na pladanj. Broj uzvanika znao se unaprijed pa su *krancel* spremale nešto više ružmarina za svaki slučaj. Za pribadanje ružmarina na odjeću uzvanika unaprijed su pripremale pribadače.

Krancel su pomagale i mladoj u završnim pripremama. *Krancel* također pripremaju vezene *peškire* (ručnike), kasnije cvijeće, kojim sutradan kite kola kojima se voze svatovi.

Dan prije svadbe *krancl*e su plele uz pjesmu vijenac od cvijeća koji se postavljao na kapiju i na ulazna vrata u kuću, što je bilo obilježje da je u toj kući svadba. O ovom običaju je svjedočila Marija Leksović-Tarlač iz Starčeva, koja je sudjelovala u desetak svatova i pripremala ružmarin uoči svadbe: „E bile su devojke, one su se zvale *krancl*e, ... to sam ja na desetinu svatova bila... ovaj pravimo uveče ružmarine“.

Momačka i djevojačka večer održavala se u kući mlade i mladoženje, sudjelovali su mladi iz sela i najbliži rođaci. I stariji, koji su pripremali svadbu, u kući se provešele najdulje do 22 ili 22:30, jer sutradan od jutra trebaju biti orni za svadbu, prema riječima Ivanke Barašević iz Starčeva. Marija Bratić iz Starčeva naglašava važnost finalnog dogovora: „Veče uoči svadbe ukućani, bliski rođaci, komšije, harmonikaš su se dogovarali finalno ko je sutra za šta zadužen.“

Momci su na momačkoj večeri uz veselje s momkom uređivali kuću, nosila se mladoj večera. Marija Bratić iz Starčeva kazuje: „Večeru za mladu nose, pečeno pile, hleb pečen kao pogača, sitni kolači. Nosi se do 6 ili 7 sati uveče. Večeru nosi mladoženja, dever i krancla.“

Tijek svadbe

Na sam dan svadbe užurbane su pripreme od rane zore u kućama svih važnijih sudionika u svadbi: mladinoj, mladoženjinoj, kumovoj, *staroga svata*, *čaje*. Bilo je važno pripremiti mladence za svadbu prije nego se okupe svatovi kod obiju obitelji. Nije bilo obrednog kupanja mladenke i mladoženje kao ni obrednog brijanja mladoženje.

Odijevanje mlade

Odijevanje mlade počinje približno dva sata prije dolaska gostiju. U tome su joj pomagale mama, tetke, strine, ujne i *krancl*e. Pomagale su joj najprije u češljanju, a zatim pri odijevanju. Od početka do sredine 20. stoljeća mlada je uglavnom nosila bijelu tradicijsku nošnju banatskih Hrvata (Slika 8).

Slika 8. Mladenci Magdalena Turkalj i Pajo Pavlović iz 1928. godine u Starčevu. Fotografija u vlasništvu obitelji Brozina.

Opis odjeće mlade iz kasnijeg razdoblja, prve polovine 20. stoljeća (Slika 10)¹⁰ u Starčevu donosi Mirjana Maluckov:

Delovi svečane haljine oko 1930. – 1940. godine su bluza i suknja dok su oko 1915. godine obavezno nosile i kecelju. Ispod suknje nosio se beli untrok sa šlengerajima često kupovnim. Uz svečanu nošnju nosila su se po tri, četiri untroka. Do tela se nosila košulja, duga je do ispod struka, sa kratkim rukavima. Bluza uz struk je vetl. Na bluzi nazad, prošireni deo struka je šesl. Široka bluza, bez naglašenog struka je konštak. (1995: 28)

Mlade iz bogatijih obitelji od četrdesetih i pedesetih godina 20. stoljeća nose gradske vjenčalice, bogatije familije su kupovale duge vjenčalice od svile. Vjenčalice su uvijek bile bijele i odražavale su nevinost djevojaka. Veo je nekada bio tako dug da je prelazio u šlep koji su nosila mala djeca kako se ne bi vukao po podu. Ostale dijelove mladine odjeće opisuju Marija Bratić i Ivanka Barašević iz Starčeva dopunjavajući jedna drugu:

Na glavi mlada ima venac od belog umetnog cveća sa šlajerom. Venac se kupovao kod modiskinja u Pančevu. Mlade su nosile obično i bele rukavice posebno iz imućnih porodica. Početkom 20. veka venčalice su bile već duge haljine od svile. One su se isto kupovale u gradu i šile su se po meri. Cipele su bile bele i kupovale su se u Pančevu ili čak Beogradu u zavisnosti od mogućnosti i finansijske situaci-

Slika 9. Mladenci Celestina Blaženić i Stipan Barašević 1947. godine. Fotografija u vlasništvu Ivanke Barašević.

Slika 10. Mladenci Marija Barašević i Petar Bratić 1976. godine. Fotografija u vlasništvu Ivanke Barašević.

¹⁰ Kazivači ne iznose detalje o odjeći za ovo razdoblje, no ova fotografija ilustrira podatke koje donosi autorica.

je. Išlo se zaprežnim kolima. Rani-jih godina između dva rata je bilo i pozajmljivanja venčanica i venca pa čak i burmi od rođaka. Mladu su oblačile sestre, snaje, kranclе. Dve ili tri mlade osobe. Nekada su pomagale i pravile frizuru mla-di. Uvijale su kosu sa kolmajzom. Kasnije su frizerke dolazile to jutro kući da prave frizure.

Razvoj opreme mladenaca od sredine 20. stoljeća do početka 21. stoljeća dobro se može uočiti na primjeru slika triju generacija obitelji iz Starčeva: bake, njezine kćeri i unuke (Slike 9, 10, 11).

O oglašnju mlade iz druge polovine 20. stoljeća svjedoči Julka Tomac iz Opova: „... a na glavi venac... Svaka mlada je imala venac i da li je imala tokicu ili je imala mali šljager ili neki malo veći... zavisi.“ O funkciji vela govori Marija Kirhner iz Opova: „Venčanica je baš ono bela. Kupovao se veo koji je do venčanja bio spušten preko lica, a posle venčanja se diže.“

Obično se vjenčanica skrivala prije vjenčanja, iako kazivači kao razlog ne spominju da donosi nesreću ako mladoženja vidi vjenčanicu prije vjenčanja. Ivanka Barašević iz Starčeva objašnjava razloge:

Venčanica se čuvala u ormanu. Nije se svima pokazivala da je ne bi pipkali, prljali slučajno ili namerno. Bilo je takvih ljudi koji su kao slučajno a u glavi je bilo i namerno, iz zavisti su oštećivali venčаницe.

Nadalje kazuje što je mlada nosila za sreću i zaštitu:

... kipić sv. Antuna se zašivao u donje delove odeće ili se vezivao crveni konac oko struka ili se obuče neki deo donjeg veša naopako, pogotovo ako je neko bio sklon uroku. Svatovi su išli pešice do matičara i crkve pa su mnogi gledali svatove ispred svojih kuća.

Mlada nakon osamdesetih godina 20. stoljeća dobiva dva buketa cvijeća. Jedan je nosila do vjenčanja i obično ga je od druge polovine 20. stoljeća bacala preko glave *kranclama*, vjeruje se da je ona koja uhvati buket na redu za udaju. Kada baci vjenčani buket, dobiva drugi koji nosi kući.

Početkom 21. stoljeća počinju se osim bijelih nositi i vjenčаницe krem boje.

Slika 11. Mladenci Danijela Bratić i Stevan Milakara 2005. godine. Fotografija u vlasništvu Ivanke Barašević.

Odijevanje mladoženje

Mladoženja je također imao pomoćnike za odijevanje, obično braću. Mirjana Maluckov piše i o odjeći mladoženje s početka 20. stoljeća:

Muškarci su za svečanost nosili košulju od tankog platna misira, koje su žene same tkale u kući (misir je svilen, usnivano platno). Na svečanu košulju su mladići i mladi ljudi oko 1910. godine stavljali gruda, poseban deo koji se stavlja preko grudi košulje. Kao i kod Srba u ovim krajevima, grudi su obično izrađene od neke vrste svile (rips ili saten) i vezene zlatovezom... Letnju nošnju čine široke platinene gaće i košulja sa prslukom. (...) Zimi su nosili suknene čačšire. Sukno su tkale same žene (Hrvatice i Srпкиnje, Nemice ne). Spominju da su imali valjaru u mestu, na Nadelu, ali mladi kazuju da su valjali u Banatskom Novom Selu, pa kasnije u Srbiji. Sukno su bojili (farbali) u braon ili crnu boju, mrku boju dobijali su od orahove ljuske. Suknenu odeću šio je šnajder. Za vreme Drugog svetskog rata bojili su i deblju suknenu tkaninu i od nje šili pantalone. (...) Na svečanim prslucima nosili su srebrnu dugmad, praporce. Preko čačšira navlačili su čarape – fusakle. (ibid: 29)

O odjeći mladoženje u Starčevu u drugoj polovini 20. stoljeća kazuje Marija Bratić:

Po mogućstvu je bilo novo tamno odelo, tamno plavo možda i crno odelo. Košulje su bile bele zakopčane do grla. Kravate nisu imali. Cipele su bile nove. Imao je beli rupčić u džepu. Uvek je dobijao buketić na rever kao oznaku za mladoženju.

Zlatimir Kirhner kazuje o odjeći mladoženje u Opoju:

Pa dobro, ipak je to jedna svečana stvar tako da nisi bio sam kao u običnim danima, nego malo tu netko bude da te nešto pomogne, da veže kravatu ili nešto drugo. Pa da predrži, to je veselje, radost pa onda svi vole da pomognu.

Okupljanje svatova

Ovisno o tome kada se održava vjenčanje, svatovi su se okupljali nekoliko sati ranije odvojeno kod mladoženje i mlade. Ako je mlada iz drugog mjesta, onda se mladoženjini gosti skupljaju ranije kako bi išli po mladu. Kada su mlada i mladoženja bili udaljeni po par sati vožnje konjima i kolima, događalo se da su mladoženja, kumovi, *krancle*, *deveri*, (u Starčevu i *čaja*) prespavali kod rođaka u selu iz kojega je mlada.

Obje kuće su bile ukrašene. Dan ranije *krancle* su plele vijence od cvijeća ili krep papira i to stavljale na kapiju i ulazna vrata u kuću. Vijenci su se ranije (do devedesetih godina 20. stoljeća) skidali poslije svadbe, a s kapije su se skidali poslije šest tjedana, a sada se drži i do godinu dana.

Svirci se u obje kuće okupljaju prije dolaska gostiju. Mladoženjin otac unajmljuje *svirce* koji sviraju kod njih u kući, idu po mladu, sviraju u svadbenoj povorci sve vrijeme svadbe. Sviraci započinju svirati prije dolaska svatova i dočekuju svakog gosta svirkom s domaćinima.

Po kuma idu *deverovi* i *čaja* s muzikom. Obično je kum bio iz istog sela pa se išlo pješke ili fijakerom ili *štajervogonom*¹¹. Prema riječima Marije Bratić iz Starčeva fijaker ili *štajervogen* je iznajmljivao tko ga nije imao. Marija Leksović-Tarlač iz Starčeva kazuje: „I onda sa muzikom se ide po ulici, ide se tamo kod kuma i tamo ih dočekaju, malo posluženje, nešto i onda se pešice ponovno vraća tu gde je svadba.“ Osim po kuma sa sviračima se ide i po *starog svata*: „Da, da, prvo po jednog kuma pa onda posle po starog svata, drugog kuma.“ (Zlatomir Kirhner, Opovo).

Darivanje i kićenje svatova

Ostali svatovi, osim kuma i *starog svata*, dolaze sami. Kum i *stari svat* na pladnju donose pečeno prase i tortu, a ostala bliža rodbina (tetke, strine, ujne) donose svečano ukrašene torte na tacni kako bi se vidjele jer se natječu čija će biti ljepša i ukusnija. Svi svatovi sa sobom donose mladencima i darove, s iznimkom krupnijih darova, poput hladnjaka, televizora, štednjaka, kakvi su se počeli darivati u drugoj polovini 20. stoljeća. Takvi darovi nisu se mogli donijeti na sam dan svadbe, pa su ih donosili nekoliko dana prije. Poslije 1990. godine, kada domaćini i svirci dočekaju goste, slikaju se na ulasku u dvorište, onda predaju darove. Kada se svi svatovi okupe i sjednu za stol i doručkuju, svekrva dariva svatove prema rangu važnosti. Siromašnije obitelji darivaju samo kumove i *starog svata*, *čaju*, *devera* i najbliže rođake materijalima za šivanje, koji se nazivaju *košulje* za muškarce, a *haljine* za djevojke i žene. Platno za *košulju* od *misira* muškarcima se vezuje preko desnog ramena na lijevi bok (Slika 14). Do osamdesetih godina 20. stoljeća gosti su darivali *košuljama* i *haljinama*, a običaj kićenja svatova ružmarinom zadržao se do danas. Marija Fancanelo iz Opova detaljnije opisuje darivanje svatova:

Kada svi gosti dođu i sednu za astal, donese se korpa sa darovima i svekrva daruje svatove po važnosti počev od kumova. U ranijim godinama do šezdesetih godina košulje za muškarce i haljine za žene, za kumove i starog svata su se kupovale. Ostali bliži gosti su vezivali mladoženji košulje kada ih je pozivao u svadbu tako što je svako svoju košulju obeležio. Na dan svadbe svekrva je prema obeležju vezivala svatovima njihove košulje (koje su dali na dan pozivanja u svadbu). Ovo je isto bio jedan od načina pomoći u svadbi. Platno za košulje je bilo domaće tkano platno, na trube. Sa mladine strane svatovi se nisu darivali. U periodu od 1960. do 1980. su se kupovali materijali za ženske haljine, a muškarcima su se darovale gotove košulje.

Katica Kopričanec čija je svadba bila 1978. godine u Starčevu, kaže:

Materijal za košulje od jako finog platna misira za moju svadbu su tkale još moje bake sa tatine strane Lenka i njena mama i svekrva, obe Kate, i sa mamine strane Ana i njena mama Agneska.

Konac za tkanje ovog platna je bio kupovan. Nakon darivanja svatova poslužuje im se i doručak.

¹¹ Paradna kola s tapaciranim sjedištem, između fijakera i zaprežnih kola.

*Slika 12. Okićeni svatovi 1947. godine na svadbi Ane i Pere Mecinger u Opovu.
Fotografija u vlasništvu Blaženke Horvat.*

Poslije darivanja dvije glavne *krancle* kite goste ružmarinom (Slika 13). Muški članovi obitelji plaćaju ružmarin *kranclama*. Što su gosti višeg ranga, prilog je veći. Marija Bratić iz Opova opisuje kićenje svatova:

Krancle kite svatove sa ružmarinom, kite ih na levoj strani a gosti daju prilog u novcu. Bliži rođaci daju veći iznos. Bilo je najviše dve najbliže sestre, glavna krancla i pomoćnica, da kite svatove i kola sa peškirom i cvećem. Konje su kitile tako što je od ama do oglave bilo vezeno platno – peškir. Dobijeni novac za kićenje svatova krancla zadržavaju sebi i međusobno podele. Ako domaćin nema ružmarin, one su morale da kupe od onih što imaju u selu.

Odlazak po mladu

Nakon što su se svatovi kod mladoženje okupili u dogovoreni sat, kreću po mladu. Prije polaska iz mladoženjine kuće roditelji bi davali blagoslov mladoženji, što potvrđuje i V. Rukavina za Starčevo (2005: 10).

Ukoliko su mladenci iz istog sela, svatovi su išli pješke od mladoženjine do mladine kuće. Ako su bili iz različitih mjesta, išlo se konjima i kolima koja su bila paradno okićena, kako je već opisano. Julka Tomac opisuje način dolaska svatova po mladu u Opovu:

Kad nije iz sela, onda nije moglo peške, uglavnom peške, ranije je bilo sve u selu ali već kad sam se ja udala, kad je bilo malo dalje, već je počelo da se ide fijakerima, kolima i šta ja znam... fijakeri su bili i ranije dok nije bilo kola... onda su već počeli neki da imaju auto.

U Starčevu su svatovi također najčešće išli pješice kroz selo:

U oba slučaja, i kada su išli pješke ili fijakerima, svatovi su išli sporo i veselili su se uz svirce i pesmu. Kada svatovi dođu u mladinu kuću, domaćini ih ponude rakijom, vinom, sokovima i solckiflama¹². (Marija Leksović-Tarlač, Starčevo)

Običaji po dolasku svatova po mladu

Kada svatovi uđu u dvorište, svatovi se obično zaustavljaju na trijemu, na čelu s *deverom*, kumom i mladoženjom. Predstavnik mladine obitelji je *dever*, mladin najbliži brat, njen otac i najbliža rodbina. *Dever* i mladoženja traže da se izvede mlada i tada se izvode „lažne“ mlade. To su muškarci ili starije žene, čak stare žene koje su nakaradno odjevene u bijelo i s bijelom *firangom* (zavjesom, op. a.) prebačenom preko lica. Ako su žene mlade, gleda se da budu visoke, više od mladoženje. Izvodi se jedna do tri lažne mlade i nude se mladoženji. On tvrdi da to nije njegova mlada, potom slijedi ponuda druge i treće lažne mlade:

Ima ta lažna mlada, kako da ne i onda brat od mlade, ako ima brata, ako nema onda netko od rođaka, on prodaje, onda je tu onako malo šale pa nekad i traje malo duže, pa onda ne mogu se dogovore, onda podmetnu lažnu mladu. Lažna mlada se pojavi, onda oni naravno, a nije to naša i ako ovaj puno traži, a imamo mi jeftiniju, nećemo, kao fol, naljute se, krenu pa onda se vrate pa se onda dogovore pa je to onda onako ceremonija trajala. (Marija Leksović-Tarlač, Starčevo)

Zlatimir Kirhner iz Opova govori o lažnoj mladi te kako su se *deverovi* dovijali da dođu do mlade zaobilaznim putem:

Kupovanje mlade... ne damo sestru, platite ovo ono drži prži... Došli smo, imate devojkicu za mladu i tako... pa onda ne damo da izvedu. Sad opet kažem zavisno kako ko... izvodili su i po dve i po tri mlade nameštene dok nije došlo do prave. E onda se tu neki momci, drugari, braća snalazu da na neka druga vrata uđu da bi došli do mlade.

Slika 13. Krancla kiti svatove Katice Blaženić i Stjepana Kopričanca 1978. godine u Starčevu. Fotografija u vlasništvu Katice Kopričanec.

¹² Prazne kifle odozgor posute solju.

Cijelo vrijeme dok se izvode lažne mlade *deverovi* se pogađaju za cijenu mlade. Kada se konačno dogovore, onda njen *dever* brat izvodi mladu, a preuzima je glavni mladoženjin *dever* (Slika 14).

Slika 14. Dever Nikola Naglić izvodi mladu Katicu Blaženić 1978. godine. Fotografija u vlasništvu Katice Kopričanec.

Slika 15. Mlada Katica Blaženić stavlja buketić na rever svojeg mladoženje Stjepana Kopričanca u Starčevu 1978. godine. Fotografija u vlasništvu Katice Kopričanec.

Običaje u mladinoj kući opisuje i Vinko Rukavina:

Uz bećarac i podvikivanje došlo se do mladine kuće. Tamo su svatove dočekali domaćini pa uz običaj kupovanja mlade svatovi su se malo zabavili i razveselili. Kad je mlada otkupljena, još se malo igralo i pjevalo. Za to vrijeme 'kransle' (djevojčice) okitile su svatove ukrašenim grančicama ružmarina, a mlada je darivala kumove i djevera koji će je odvesti na vjenčanje. (2005: 10)

Mlada je poslije otkupa kitila rever na mladoženjinu sakou s buketićem koji je unaprijed kupljen kod modistkinje. Buketić je izrađen od bijelog satena (Slika 15). Zatim bi darivala kumove i djevera prije odlaska na vjenčanje.

Prije samog polaska na vjenčanje mladu i mladoženju blagoslivljaju svetom vodom mladini najbliži ukućani. Vinko Rukavina o tome piše:

Došlo je i vrijeme da se ide na vjenčanje. Prije polaska oboje mladenaca je primilo blagoslov mladinih roditelja uz karakterističnu pjesmu 'Odbi se biser grana'. Opet je svadbena povorka uz bećarac krenula put matičnog ureda i do crkve. (ibid.)

O vlastitom iskustvu svjedoči Katica Kopričanec iz Starčeva: „Moj muž Stjepan i ja smo klekli i onda su nas blagoslovili sa svetom vodom mama, tata, bake i sestra.“

Blaženka Horvat iz Opoja također iznosi vlastito iskustvo: „Kod nas u Opoju blagoslivljaju mladence kada krenu na venčanje. Moj muž i ja smo krenuli i onda su nas moja mama, stric, baka, tetke blagoslovili odnazad svetom vodom.“ (Slika 16).

Slika 16. Blagoslov Blaženke i Franje Horvat pred polazak na vjenčanje u Opoju 1969. godine. Fotografija u vlasništvu Blaženke Horvat.

Vjenčanje

Povorka polazi na vjenčanje pješke iz mladine kuće. Na čelu povorke su mlada i *dever*. Ponekad mladin brat vodi mladu na vjenčanje (Slika 17), a ponekad mladoženjin, što su potvrdili svi kazivači. Povorku prate svirci. Iza mladenaca idu kumovi, *stari svat* sa *starosvatinicom*, prvo najbliži rođaci, a potom daljnji.

Slika 17. Dever i krancla¹³ vode mladu Mariju Barašević na vjenčanje 1976. godine u Starčevu. Fotografije u vlasništvu Marije Bratić.

Do Drugoga svjetskog rata prakticiralo se crkveno vjenčanje koje je bilo priznato. Nakon Drugoga svjetskog rata mladenci su se najprije morali vjenčati civilno u matičnom uredu. Tek s potvrdom iz matičnog ureda mogli su ići u crkvu na vjenčanje.

Od devedesetih godina 20. stoljeća obraća se veća pažnja na što ljepše ukrašavanje crkve za vjenčanja. Osim oltara ukrašava se i svaka klupa, na nju se vezuju buketi od bijelog cvijeća koji su ukrašeni velom:

Pratnja je nekada bila ista, idu i mladini i mladoženjini gosti na venčanje. Sada idu na dan svadbe gosti na venčanje u crkvu ili kod matičara ili matičar dođe u restoran. Ako se kod matičara venčavaju pre, ili posle svadbe, onda idu mladenci i kumovi. Ranije se znalo reda i bilo je bolje. (Marija Bratić, Starčevo)

¹³ Dever je bio Dejan Barašević, brat Marije Bratić, a krancla Ivanka Barašević, rođena sestra mlade Marije Barašević.

Plaćanje vjenčanja u crkvi je kumova obveza. Nije bila određena cijena već je bio dobrovoljni prilog, o čemu svjedoči Pera Turna iz Starčeva. I u Opovu se crkveno vjenčanje najčešće prakticiralo, osim vjenčanja u matičnom uredu koje je bilo obvezno, što su potvrdili svi kazivači (Slika 18).

Slika 18. Vjenčanje Blaženke i Franje Horvata. Svećenik prinosi blagoslovljene burme 1969. godine u Opovu. Fotografija u vlasništvu Blaženke Horvat.

Poslije vjenčanja je običaj da mladenci prvi izađu iz crkve dok svatovi stoje na svojim mjestima u klupama (Slika 19). Čestitanje se do devedesetih godina 20. stoljeća obavljalo ispred crkve dok se danas čestitanje i slikanje s mladencima obavlja u crkvi ispred oltara.

Mladence i svatove su čekali i mještani koji su došli čestitati vjenčanje. Kada kum izlazi s vjenčanja, djeca ga željno iščekuju da baci sitne novce. Vinko Rukavina piše: „Nakon vjenčanja djeca su imala običaj vikati: ‘Izgore kume kesa’, a kum je bacao sitne novce. Odigralo se koje kolo i krenulo nazad do mladine kuće na ručak.“

Kao nekada i danas u manjim mjestima poput Opova i Starčeva mještani se okupljaju i ispred crkve ili matičnog ureda. Ivanka Barašević iz Starčeva opisuje uključenost lokalne zajednice u svadbene običaje:

Ispred mesne kancelarije ili crkve su se okupljali i posmatrači da vide mladu, mladoženju i svatove kako se vesele. To je bio doživljaj. Gledala se venčanica, kako se kuma obukla, kako svekrva. Malo i trač partija. Kum je po izlasku iz crkve ili opštine bacao sitne pare, a deca su skupljala i vikala: ‘Kume izgore ti kesa’. I sad se zadržao taj običaj.

Po izlasku iz crkve nakon vjenčanja mladoženjini svatovi su se veselili uz pjesmu, igru, *podvriskivanje* tetaka, strina, ujni: „Iju, iju, iju... naša je“, što je značilo da se

*Slika 19. Vjenčanje Katice Blaženić i Stjepana Kopričanca u crkvi sv. Mauricijusa u Starčevu 1978. godine. Mladenci idu kroz crkvu prema izlazu.
Fotografija u vlasništvu Katice Kopričanec.*

*potpisala*¹⁴. Po izlasku iz crkve mlada se okrenula prema crkvi i bacila preko ramena buket *kranclama*, koje stoje iza nje na udaljenosti od 2 do 3 metra; vjeruje se da će se sljedeća udati djevojka koja ga uhvati. Obično bi se svatovi ispred crkve ili općine fotografirali za uspomenu (Slika 20).

*Slika 20. Svatovi Kate Mihajlić i Johanna Bayera 1938. godine, Starčevo.
Fotografija u vlasništvu Zvonimira Pavlića.*

¹⁴ Mlada se potpisala u knjigu vjenčanih.

Povratak s vjenčanja u mladin dom

Do vjenčanja svatovi su išli pješke kroz selo. Poslije vjenčanja svatove su čekali fijakeri s okićenim konjima koji su ih vraćali najprije u mladin dom (Slika 21).

Slika 21. Fijakeri s okićenim konjima čekaju svatove na svadbi Stevice Sikla iz Opova 1968.¹⁵ Fotografije u vlasništvu obitelj Sikl.

Slika 22. Preskakanje skele na svadbi Katice Blaženić i Stjepana Kopričanca 1978. godine. Fotografija u vlasništvu Katice Kopričanec.

¹⁵ Uz fijaker i konje je njihov vlasnik Mata Humbal.

Na kapiji mladnog doma svatove je čekala prepreka u vidu korita s vodom u oba mjesta. U vodi je bilo cvijeće, a korito su čuvale *reduše* „naoružane“ *varjačama*¹⁶, metlama, *peruškama*¹⁷. Jedino su mladence blagonaklono puštale prijeći korito. Ostali su morali plaćati prelazak preko vode ubacivanjem sitnog novca u vodu. U Starčevu su ga zvali *skela* (Slika 22). Prikupljeni novac je ostajao *redušama*. Vinko Rukavina o tome piše:

Na ulaznim vratima svatove su čekale kuharice i poslužitelji sa koritom vode, žaračima, metlama i peruškama. Zvalo se to skela, te je svaki gost morao platiti prelazak preko vode – skelarinu, a pjevalo se ‘Skeledžijo prevezi me...’. Dobiiveni novac bila je zarada glavne kuharice. (2005: 10)

O ovom običaju svjedoči i Marija Leksović-Tarlač iz Starčeva:

Ee da, kad se dolazi sa venčanja, onda se prelazi kao preko vode. I onda ove domaćice koje su spremale, kuvale, reduše, nisu bile profesionalne... e one stave onako na vrata korito, sipa se voda i onda se peva neka pesma o skeli, o skeledžiji, skela je ono što prevozi stari trajekt rekla bi, samo što prevozi preko reke kola, konje, znaš zaprežna kola i onda se peva pesma i ne puštaju se svatovi da uđu u kuću dok ne bace u to korito novce. To su obično bili oni sitni metalni, pa to svako mora da prođe, da prekoči, pa ako hoće da preskoči bez para ne daju, oni ga vrate, isto je to bilo onako šala... e onda te pare su išle tim redušama... to su one kao međusobno delile.

Isti običaj se prakticirao i u Opovu (Slika 23).

U dvorištu mladine i mladoženjine kuće kada dođu svatovi okupe se *komšije* i prijatelji kako bi gledali svadbu. Ivanka Barašević iz Starčeva i Marija Kirhner iz Opova potvrdile su da su ih domaćini častili kolačima i pićem.

Kada svi svatovi uđu u mladnin dom, dočekaju ih mladini roditelji, bake, djedovi, mala djeca, te čestitaju mladencima. Uz muziku svatovi se smještaju za stolove i servira se ručak. Na čelu gornjeg stola su sjedili mladenci, kumovi, *stari svat*, a onda su se redali najbliži rođaci, stric i strina, ujak i ujna, tetka i *teča* (tetak, op. a.) i ostali svatovi. Do sedamdesetih godina 20. stoljeća

Slika 23. Svatovi plaćaju redušama i preskaču korito u Opovu. Fotografija u vlasništvu Julke Tomac.

¹⁶ Drvena kuhača za miješanje jela.

¹⁷ Sasušeni dio krila guske ili patke koji je služio domaćicama za čišćenje brašna s daske za miješenje i sl.

mladenci i kumovi su tijekom cijele svadbe zajedno, tako da mlada sjedi između kuma i kume, a mladoženja između *starog svata* i starosvatiniće. Takav raspored sjedenja nakon sedamdesetih godina bio je obavezan samo do ponoći, te mladenci više ne sjede odvojeno. Od osamdesetih godina nadalje mladenci cijelo vrijeme svadbe sjede jedno uz drugo. Ovakav raspored svatova za glavnim stolom je opisala Marija Bratić iz Starčeva, što je potvrdila i Marija Fancanelo iz Opova.

Ručak u Opoju serviraju susjedi i prijatelji. U Starčevu serviraju *krancle* i *reduše*. Sve su imale preko haljine lijepe vezene kecelje da se ne uprljaju. Nakon osamdesetih godina 20. stoljeća nisu bile vezene već obične kupovne kecelje. Prvu činiju sa *supom* (juha, op. a.) koja se stavlja ispred kumova iznosi mladina mlada sestra, ako ju ima. Ona nosi činiju od porculana sa *supom*, a ispod činije pridržava porculanskim tanjurom. Na ulasku u prostoriju sa svatovima zastane i ispusti tanjur koji se razbije. To je znak da je sada ona na redu za udaju. Poslije toga nosi činiju sa *supom* pred kumove (Slika 24). Za njom idu ostale *krancle* i postavljaju posude s hranom na stol. O ovom običaju svjedoče Marija Bratić i Katica Blaženić – Kopričanec iz Starčeva.

Mladencima su na početku preokrenuti duboki tanjuri, jer oni ne smiju jesti *supu* da im „djeca ne bi bila balava“, što je potvrđeno u oba mjesta.

Poslije ručka mladoženjini svatovi odlaze kod mladoženje. S mladine strane u mladoženjinu kuću sa svatovima odlaze i mladina sestra i brat koji je prate u novu kuću. Ostali mladini svatovi ostaju u njejoj kući, a kod mladoženje odlaze tek kad padne mrak. Kad povorka kreće iz mladinskog dvorišta, u Starčevu *čaja*, a u Opoju neko od *fifera*, krišom ukrade pijetla. To su po riječima Marije Fancanelo iz Opova radili da bi mladi ponijeli prvi ručak poslije svadbe u mladoženjinu kuću. Mladini roditelji su davali *tanjir* i *kašiku zaovi* da nosi u mladoženjinu kuću da bi mlada imala pribor za jelo. O tome svjedoče Julka Tomac i Blaženka Horvat. *Zaova* se veseli *tanjirom*, lupa *kašikom* po njemu (vidjeti detalj u lijevom kutu na slici 26), a Blažen-

Slika 24. Glavna krancla Svjetlana Blaženić nakon što je razbila tanjur nosi supu na stol pred kuma na svadbi sestre Katice 1978. godine u Starčevu. Fotografija u vlasništvu Katice Kopričanec.

ka Horvat dodaje da pritom mora paziti da ga sačuva čitavog kako bi mlada „imala iz čega da jede“ u novoj kući.

U Opovu na putu od mladinog do mladoženjinog doma svraćaju najprije do kumove kuće a potom i kuće *staroga svata*.

Marija Bratić iz Starčeva iznosi svoje iskustvo:

Ja sam se udala u Opovo i tamo je bio običaj da se pre mladoženjine kuće svrati na kratko do kumove kuće gde dobije posluž enje, piće i slani i slatki kolači. Nekada su svatovi znali da svrate u kafanu u kojoj se održava igranka da svrate u nju i da tu malo odigraju ne više od pola sata.

Dolazak u mladoženjin dom

Susjedi i rođaci koji nisu bili na vjenčanju i svadbi u mladenkinom domu, već su ostali u kući mladoženje da ponovno pripreme stolove za posluž enje, dočekivali su svatove s mladom tako što na vile nataknu *šapurike* (ostatak kada se klip kukuruza okruni, op. a.), natope benzinom i upale kako bi mogli vidjeti mladu, objasnila je Blaženka Horvat.

Po dolasku u mladoženjin dom, u Opovu fijaker s mladom tri puta ulazi u dvorište. Uđe u dvorište do ulaza u kuću prvi put i mlada dobije *nakonče*, najmlađe dijete u mladoženjinoj obitelji (Slika 25). Gledalo se da *nakonče* bude muško dijete kako bi im prvenac bio sin. Mlada *nakonče* na fijakeru podigne i okrene ga u rukama da svi svatovi vide, onda fijaker izađe na ulicu pa ponovo uđe i opet mlada okrene nakonče te isto ponovi i treći put. Vjeruje se da su ovim postupkom mlade mladenci prizivali rođenje djece u braku. Ovaj običaj potvrdile su Marija Fancanelo iz Opova i Marija Bratić iz Starčeva.

Vinko Rukavina navodi ove običaje na pragu mladoženjine kuće:

Kad su svi svatovi ušli, mlada je darivala svekra i svekrvu, nakonče (obično najmlađe muško dijete iz familije), te nakon toga svi svatovi prema važnosti mogli su za stol. (ibid.)

Ove podatke potvrđuju i kazivači. Prije nego što siđe s fijakera mlada dariva svekra, svekrvu, *jetrvu* i *nakolenče* ili *nakonče* kako ga zovu u Opovu (Slika 26). Marija Fancanelo iz Opova precizira o kakvom se daru radi: „... domaće platno sa belim vezom“.

Slika 25. Mlada Danijela Rukavina iz Opova okreće nakonče 1999. godine. Fotografija u vlasništvu obitelji Gasenberger.

Slika 26. Mlada Danijela Rukavina s fjakera dariva svekrvu Maricu Gasenberger 1999. godine u Opovu; zaova visoko drži tanjir i viljušku i keru se. Fotografija u vlasništvu Marice Gasenberger.

Svekrva je, po opisu Julke Tomac iz Opova, u razdoblju od sedamdesetih do osamdesetih godina 20. stoljeća darivala mladenku kućnom haljinom i keceljom da bude dobra domaćica (Slika 27): „Divna lepa kecelja se mladi pripaše i momak je unese u kuću. Kućna haljina je bila duga do gležnjeva od zenane¹⁸, sjajan materijal na preklap i vezivala se kaišem (pojasom, op. a.).“

Prije ulaska u kuću neka mlada je bacala sito na krov u oba sela. O tome svjedoči Marija Bratić iz Starčeva iz vlastitog iskustva:

U sito se stavi žito, kukuruza i bombona i onda mlada u dvorištu pre ulaska u kuću mladoženje baca na krov kuće da se zadrži na krovu da mlada ostane u kući. Imala je pravo tri puta da baca sito.

Slika 27. Svekrva Marica Gasenberger dariva mladu Danijelu Rukavina 1999. godine u Opovu. Fotografija u vlasništvu Marice Gasenberger.

¹⁸ Zenana je vrsta tkanine izvana glatka i sjajna iznutra kao *ćebe* (deka, op. a.).

Osamdesetih godina 20. stoljeća u Opovu je bio običaj da se prije ulaska u kuću mlada postavi na traktorsku prikolicu zajedno s njenim sestrama, *kranclama*, te ih proвозaju kroz selo. Marija Bratić je bila mlada koju su na ovakav način vozili kroz selo.

Od sedamdesetih godina 20. stoljeća uobičajilo se da mladoženja u naručju prenese mladu preko praga u kuću.

Pir

Nakon ulaska svatova u mladoženjin dom uslijedio je svadbeni pir. Gosti su sjedali za stol po važnosti. Mladenci su i dalje sjedili razdvojeno, mlada između kumova, a mladoženja između *starog svata* isto kao u mladenkinom domu. Pjevao se *svatovac*, a uz ispijavanje mlade, mladoženje, kumova, *starog svata*, *devera*, svekra, svekrve pjevale su se i stare pjesme: „Kopa cura vinograd“, „Tri livade nigdje lada nema“... Osim kumova pjesme su naručivali i svekar i svekrva, stric, ujak, tetke, svi rođaci.

Kad padne mrak dolaze *pogačari*, netko je dežurao na kapiji i blagovremeno je obavještavao svekra i svekrvu kako bi ih dočekali svircima na kapiji. *Pogačari* su nosili *pogaču* – mladenkinu tortu. Ako je bilo šaljivdžija bilo je i zadirkivanja, ispričala nam je Marija Bratić iz Starčeva. O ovom običaju svjedoči i Blaženka Horvat iz Opova: „Svirci su dočekivali sa svekrom, svekrvom i mladencima pogačare i pevali svatovac, bečarce u kojima su ispevali pogačare, svekra, svekrvu, mile goste, mladu, mladoženju.“

Kada se *pogačari* smjeste za stol, oko osam sati navečer se iznosi večera. Jelovnik je isti kao i kod mlade: *supa*, *rindflajš* (kuhano meso, op. a.), *krompir* i sos i na kraju *pečenje* (pečena prasetina, op. a.) uz salatu od slatkog kupusa i kruh. V. Rukavina potvrđuje taj osnovni svadbeni jelovnik (2005: 10).

U vrijeme večere su se držale zdravice. Prvo nazdravlja kum pa *stari svat*, otac mladoženje. Poslije večere se *igralo* (plesalo, op. a.). Plesale su se okretne igre: *banačansko kolo*, *mađžarac*, *sirotica*, spomenula je Marija Fancanelo iz Opova.

Tada su mladenci *igrali*. Obično su u razdoblju do sedamdesetih godina 20. stoljeća *igrali mađarac*. U Starčevu su *igrali siroticu* (Slika 28). Prvi ples Katica Kopričanec s mužem bio je *sirotica*¹⁹.

Slika 28. Mladenci Katica Blaženić i Stjepan Kopričanec igraju siroticu 1978. godine. Fotografija u vlasništvu Katice Kopričanec.

¹⁹ *Sirotica* je ples koji se igra u Banatu, Srijemu, Slavoniji na istoimenom pjesmu. Igraju muško i žensko ili muškarac i dvije žene, svaka sa po jedne strane. Kreću se naprijed par koraka, onda se žene okrenu u krug ispod muškarčeve ruke, a zatim se vraćaju unazad par koraka. Ti koraci se ponavljaju. Igra se tako da parovi stoje u redu jedan iza drugog i istovremeno igraju. (opis: Katica Naglić)

Marija Leksović-Tarlač iz Starčeva opisuje spomenute igre:

E onda znaš, sami svatovi, navečer sediš, piješ, peva se, igrao se mađarac, igrala se neka igra ficko, igrala se sirotica, to je sve bilo, to smo svi jedva čekali svatove da bi igrale mađarac, to se na igrankama nije igralo. To je igra, igraju muškarac i žena, onako cupkaju, sad imam da ti pustim, cupkaju i igraju, bude to često na televiziji. Pa onda sirotica, to isto igraju muškarac i žena i onda se peva: 'Sirotica ja nemam nikoga, nemam oca, nemam majku, baš sam sirota' i onda ju on ovako okrene i onda on peva: 'Sirotice ja ću tebe poljubiti...', sad sam zaboravila '... pa ćeš ćutati,' ili tako nešto. Tako da, to se obavezno igralo, jedva smo čekali kao deca, sad jedva čekamo svatove da bi igrali...

M. Maluckov navodi sljedeće: „Posle večere 'igra mlada na novce'. Svirac svira mađarac dok se 'igra na novce' i kada mladoženja vidi da je mlada posustala, 'uvati je za ruku i vodi na tavan'“ (1995: 28). Ovakve igre kazivači u Starčevu nisu potvrdili, dok se u Opovu spominju, ali tek nakon presvlačenja mlade.

Dok se *igralo* netko od mladih, obično *dever*, bi se potrudio, naravno u dogovoru s mladom, da tajno (da drugi gosti ne vide, op. a.) ukrade mladi jednu cipelu. Cipele su trebali čuvati kumovi. Kada bi *dever* ukrao cipelu, mlada bi izjavila da nema cipelu. Kum se pogađa s onim tko je ukrao cipelu. Kada se pogodi, kum plaća *deveru* cipelu te je on vraća mladoj. Pogađanja za cipelu u Opovu prisjeća se Zlatomir Kirhner:

Pa i to je bilo, hajde opet ostario sam sad... u to doba kad je to važilo ili kako bi kazao, davalo se... bio sam mali klinac što kaže, ali sećam se te gužve, kad je mlada pružila nogu tamo i onda joj sa strane ukrali cipelu, sakrili i treba opet da se plati takozvano, to je bio taj neki sistem da mladenci dobiju što više para.

I u Starčevu je običaj sličan, ali s manjim razlikama:

Bilo je tih nekih igrarija, na primer, uzmu mladi cipelu, podvuče se ispod stola i onda se ta cipela prodaje. I onda neko plati da se mladoj vrati cipela, a netko da novce da se ne vrati. Tako i ide u nedogled i novci idu isto mladoj i mladoženji. (Marija Leksović-Tarlač)

Oko 22 sata iznosila se mladenkina torta – *pogača*. To je bila kvalitetna velika torta. Bila je na pladnju već isječena na komade. Mlada bi u pratnji glavne *reduše* i *krancle* obilazila goste i dijelila tortu. Uzimala bi komad torte, stavljala na tanjur i pružala gostu. Gosti su uzimali i plaćali jednoj od *krancli* koja je nosila tanjur na koji bi gosti stavljali novac.

Sljedeća zabava bila je prikazivanje darova. U Opovu je darove prikazivao neki šaljivdžija s mladoženjine strane. Darove koje mladenci dobivaju od svatova Opavčani nazivaju specifičnim imenom *kravalj*. Marija Fancanelo o tome kazuje: „Darove – *kravalj*, prikazuje šaljivdžija. Stane na stolicu ispred kumova, otpakiva darove i daje šaljive komentare. Ako su zavese on ih meri, pa probava odeću na nekom...“.

U Starčevu je darove prikazivao mladoženjin *čaja*, a pomagao mu je uvijek netko sklon šalama. Vinko Rukavina o tome piše:

Vesililo se do iza ponoći nakon čega je došao običaj darivanja mladenaca. Tu je opet čajo bio glavni. Svaki dar je morao otpakirati, malo komentirati, našaliti se sa mladencima i darovateljima, a i skoro svaki dar zaliti čašom vina. (2005: 10)

O darivanju na piru govori i Marija Leksović-Tarlač iz Starčeva:

E i onda čaja to... ne znam, prvo dođu na red kumovi, stari svat i drugi rođaci jel pa onda ima on (čaja) ima neki poklon... pa taj poklon je spakovan u možda 10 kutija i 10 papira, spakovan je u najmanjoj kutiji i onda idu sve veći papiri i onda opet bude to da se otvori. E ja ću da dam pare da se otvori da se vidi šta je, onda se otvori prvi papir, prva kutija, onda drugi papir druga kutija. Onda neko kaže, e ja neću da se otvori, onda se drugi nađe i dok se to tako otvara, ne otvara, ipak se na kraju otvori i po pravilu uvek u toj manjoj kutiji bude duda, cucla.... i onda to je smešno, da se malo još gosti razdrmaju... “

Poslije ponoći mladenci bi se povukli na kratko vrijeme. Mlada se presvlačila u svečanu haljinu. U razdoblju do pedesetih godina 20. stoljeća i u Opoju kao i u Starčevu, kako je ranije opisano, kuma je mladoj tom prigodom povezivala maramu:

Slika 29. Mladenci Đuro Radočaj i Susanna Hirsch s povezanom maramom, 1916. godine. Fotografija u vlasništvu Maurica Ivankovića iz Starčeva.

Slika 30. Mladenci Pajo Barašević i Marica Grgić s povezanom maramom iz 1937. godine. Fotografija u vlasništvu Vinka Rukavine iz Starčeva.

Posle ponoći mlada i mladoženja se povlače i mlada se presvlači u posebnu haljinu pripremljenu za to koju je kupila svekrva (kupila je materijal i to se šilo). Tada je mlada skidala i venac sa glave. Tako presvučena se sa mladoženjom vraćala među svatove... Nije bilo oglašljiva udate žene. Svekrva je tada povezivala snaji maramu. Marama se u Starčevu nosila vezana nazad, to je znak udate žene. Razlikovale su se hrvatske i nemačke snaje po načinu vezivanja marame. Hrvatske su nosile sa desne strane čošak marame viri, a Nemica sa druge strane. Presvlačenje je označavalo da je udata. (Marija Bratić, Starčevo)

Slika 31. Mladenci Celestina-Tina Barašević i Stipe Barašević iz 1947. godine poslije presvlačenja. Fotografija u vlasništvu Ivanke Barašević.

Marija Fancanelo iz Opova o tome kazuje: „Presvlačenje mlade je bilo posle ponoći. Leti obuče svečanu haljinu, a zimi šos (suknju, op. a.) i kostim što je kupila svekrva.“

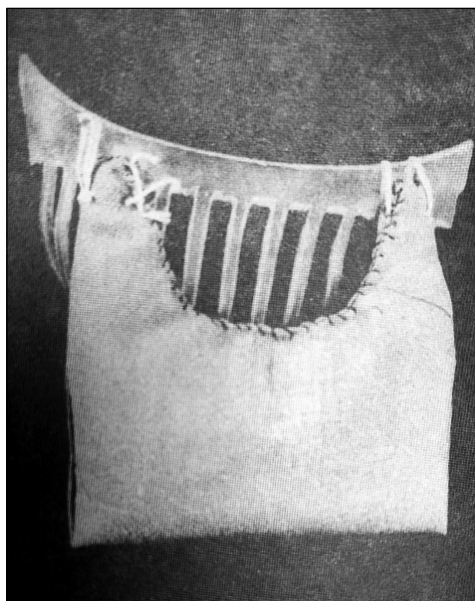
Poslije ponoći mlada i mladoženja se povuku u svoje odaje i tada se mlada presvuče u svečanu haljinu i skida vjenčić i veo s glave. U prvoj polovini 20. stoljeća po povratku među svatove, prema Mariji Bratić iz Starčeva, svekrva je povezivala snahi maramu, a prema knjizi Mirjane Maluckov, kako je gore opisano, to je radila kuma (Slike 29 i 30). Od sredine 20. stoljeća mlada je bila gologlava, tada su se radile *kolmajzovane* frizure²⁰ (Slika 31).

O povezivanju nevjestice kada mladenci siđu s tavana (nakon što je mladoženja odveo mladu s plesa) Mirjana Maluckov navodi sljedeće (Slika 32):

... kuma je povezuje 'u cop' (...) Cop, šop se povezuje tako što se ženina pletenica složi u pundžu i više pundže se zabode češalj od rožine, na kome je pričvršćeno jastuče. Jastuče je uz češalj polukružno, na suprotnom kraju pravougaono, tj. četvrtasto, dok je kod Nemica taj deo bio okrugao. Povrh toga vezuje se marama, tako što se vezuje kod zatiljka a krajevi se izvlače, jedan prema dole a jedan sa strane, prema gore.²¹ Kako su Hrvatice stajale na levoj strani u crkvi, a Nemice na desnoj, tako se razlikovalo i kako se diže špic od copa – Hrvatice su isticale levi špic, a Nemice desni. (1995: 28)

²⁰ *Kolmajz* je sprava koja se grijala u štednjaku na čvrsto gorivo i njome su se pravili valovi na kosi. Moralo se biti jako vješt kako kosa ne bi izgorjela.

²¹ Ovu je maramu kupovala kuma mladoj na dar.

Slika 32. Česalj od rožine s jastučetom koji je služio za formiranje copa na oglavlju udanih žena u prvoj polovini 20. stoljeća.²²

To su bili mladi i stariji šaljivi gosti koji su lupajući šerpama, poklopcima, *dairama*²³, metlama, lopatom o dasku za miješenje tijesta... sve u što se moglo udarati, proizvodili glazbu, ispričala je Katica Kopričanec. Glazba je morala biti prepoznatljiva jer se uz nju i pjevalo. Pošto je glazba bila glasna ali šaljiva, svi su gosti bili budni, veseli i *igrali* su i pjevali s glazbenicima.

Slika 33. Mlada nakon presvlačenja, Lenka Šulaja i mladoženja Nikola Blaženić s novom obitelji, 1949. godine u Starčevu.

O ovoj završnoj fazi svadbe ukratko piše i V. Rukavina:

Nakon darivanja mlada i mladoženja otišli su se presvući jer je mlada morala razdijeliti svadbenu tortu koja se zvala pogača. Svaki gost je za komad torte dao dobrovoljni prilog. Uz pjesme i ples došlo se do jutra. (2005: 10.)

Kazivači su navodili da se *pogača* dijeli prije presvlačenja mlade. Poslije presvlačenja bi dozvolili mladencima da sjednu jedno pored drugoga jer su sada muž i žena (Slika 33).

Nastavak svadbe od ponoći do zore

U Starčevu je bio običaj da se poslije ponoći svatovi zabavljaju do zore da im se ne bi pripavalo. Oko 2 sata poslije ponoći ulazila je „limena glazba“ (Slika 34).

²² Izvor: Maluckov (1995: 53).

²³ Daire – folklorni udarački instrument (tamburin), napravljen od obruča preko koga je razapeta koža, a po rubovima ugrađeni zvončići. Kao ritmički instrument, upotrebljava se uz pjevanje i igru.

Slika 34. Šaljivi gosti sviraju u svadbi Katice Blaženić i Stjepana Kopričanec 1978 godine. Fotografija u vlasništvu Katice Kopričanec.

Poslije ponoći mladi su se znali i maskirali tako što bi lica namazali čađu (Slika 35): *Pa maskiraju se posle ponoći kad dođu muzikanti, kad dođe orkestar i onda se namažu sa čađom i sviraju. A tu su bile i ove reduše, kuharice i onda se oni njima priključe. (Pera Turna, Starčevo)*

U samu zoru igralo se oro u Starčevu. To je vrsta kola koje predvodi čaja. U dvorištu ili na ulici se palila vatra koju su sudionici u ovom kolu po nalogu čaje pre-

Slika 35. Maskirani svatovi u svadbi Jozefa Ruptaka i Kate Kućinić krajem šezdesetih godina 20. stoljeća. Fotografija u vlasništvu Snežane Pelemiš.

skakali. On je obično vodio kolo i kroz *baštu*, po blatu i prašini. Svi u *oru* su morali poštovati pokret koji *čaja* pokaže, inače ih je kažnjavao udarcem *peškirom* koji je bio mokr, a na kraju je vezan u čvor. Ako *čaja* povede kolo da iskaču preko prozora na ulicu, onda su svi u *oru* izlazili kroz prozor na ulicu.

Vinko Rukavina spominje ovaj običaj:

Kako bi se svatovi malo razbudili, igrala se 'ora', ples oko vatre uz razne 'akrobacije' koje je opet izmišljo čajo. Igrači koji po mišljenju čaje nisu odradili kako treba, malo su dobili po leđima uvrnutim vlažnim peškirom. (2005: 10)

Marija Leksović-Tarlač iz Starčeva detaljno ga opisuje:

... i onda kad svane igra se oro. Pali se vatra ispred kuće, ogromna vatra, onda taj isti čaja pokvasi peškir, veže ga u čvor i onda se svi ovako uhvatimo i on nam kaže šta moramo da radimo i mi to moramo da radimo... ne znam, on peva ovako se biber tuca, ovako baš tako, i ti moraš da pokažeš... ovako se to i to radi i onda moraš da pokažeš... a ako nećeš... bilo je i žena u suknjama pa u haljinama pa se treba da se sagnu pa neće žena... bogami dobiju sa tim mokrim peškirom po leđima, al naročito muškarce, nas žene su onako štedili. Moja kuma kad se udavala mi smo morali šta on kaže da radimo i mi smo radili... mi smo morali preko plasta slame da prelazimo, znaš kolika slama? E onda su postavili velike merdevine (ljestve, op. a.) i preko toga peli smo se na vrh tog plasta. Ajde pendraj se uz tu slamu i sa druge strane kod komšije u baštu, pošto je plast obično uz ogradu, uz među, uz komšiju, pa kod komšije u baštu, pa kod komšije preko dvorišta, pa na ulicu, pa sa druge strane ponovo se vratimo ovde. Da, to je uvek bilo interesantno kad se igrala ta ora i to se često spominje: 'Nema više naših svatova da se igramo oru'.

U Opovu se nije *igrao oro*. Poslije presvlačenja u Opovu mlada je plesala *mađarac* sa svatovima, a oni su plaćali za ples s njom ili da mlada ne pleše, o čemu govori Zlatomir Kirhner iz Opova:

Pa jeste i mađarac se plesalo, sviraju, mlada igra. Da da, plaćalo se to da, da stane muzika da se odmori mlada, pa onda ovaj plati da on igra, ovaj plati da on igra, ovaj opet plati da stane mlada, da se odmori mlada i tako kao to je bila ta šala da mladenci nakupu sebi nekog miraza.

Marija Fancanelo iz Opova kazuje na koji su se način još bavljali do jutra u Opovu: „Šala je bilo, stariji naprave konja, dvoje se sagnu i preko njih se prebaci čaršav ili ćebe pa ulaze u sobu.“

M. Maluckov navodi da nakon povezivanja *copa* „nevesta sa svatovima ide na pijacu 'za vodu' (na pijaci je bio bunar). Mlada nosi vodu na obranicu ili u ruci“ (1995: 28.). Ovaj običaj kazivači nisu potvrdili.

Svatovima se ujutro spremao doručak. Po riječima Pere Turna iz Starčeva, poslije burne noći svatovima se za osveženje kuhala riblja čorba, dok Marija Leksović-Tarlač iz Starčeva i Blaženka Horvat govore da se za doručak opet jela prasetina i što ostane od večere. Prema V. Rukavini: „Obično je to bila kisela čorba koja je dobro došla nakon obilnog pića i neprospavane noći.“ (2005: 10). Nadalje navodi: „Običaj je bio da se kumovi otprate do kuće što je značilo pravi kraj svatova.“ (ibid.).

I kazivači potvrđuju da se poslije doručka pratio kum kući (slika 36). Kuma je dobivala od domaćice cijelu tortu na pladnju koju je nosila kući. Kumovi su znali da se premišljaju, krenu kući s prатnjom i svircima, pa se vrate, što je sve bilo dio zabave. Najčešće su kumovi, ako kuća nije daleko, išli sa *hoklice*²⁴ na *hoklicu* i *kerili* se uz prатnju sviraca, mladenaca, svatova koji su ostali do jutra. *Deverovi* bi pripremili dve *hoklice* i pomicali ih jednu ispred druge kako bi kum koračao po njima. Kod kuma su ukućani ponudili svatove hranom, obično pečenjem. Malo se vesele uz muziku i svatovi se vraćaju kući.

Marija Bratić iz Starčeva opisuje ovaj običaj:

Kum odlazi ujutro i prate ga mladenci, čaja, deverovi, kranclе i ko je ostao od familije. Prate ga uz muziku do kuće. Kod kuma se spremi doručak obično pečenje. Kod kuma se ne sedi stojeći se posluže, peva i svira i svatovi se vraćaju kući. Bilo je običaj da kum hoda po hoklicama dve hoklice se premeštaju da kum hoda. Bilo je da se ide dva koraka napred jedan nazad. Kada je moj Pera (suprug, op. a.) u Opovu bio kum koda Fancanelovih tako je išao kući ali su bile kuća do kuće.

Zlatimir Kirhner iz Opova ispričao je kako su njega pratili kući kad je bio kum:

Pratio se jedan kum pratio se drugi kum onako na stolicama. Ja sam kumovao i moja Mara ja sam išao na stolice kilometar i pol, ali tad sam bio mlad 20 godina sam imao, kumovao sam prvi put.

Slika 36. Praćenje kumova Đure i Milke Bratić na svadbi Marije Šikl i Nikole Fancanelo 1960. godina u Opovu. Fotografija u vlasništvu Marije Fancanelo.

Poslije kuma pratili su se kući mladini svatovi *pogačari*, o čemu su svjedočile Blaženka Horvat i Marija Fancanelo iz Opova.

²⁴ Stolica bez naslona.

Ovim običajem završavaju svatovi. Mladenci i preostali sudionici svadbe odlaze kući na odmor.

Običaji nakon svadbe

Popodne poslije odmora najbliži rođaci su se okupljali u objema kućama kako bi pomogli u raščišćavanju kuće; očisti se kuća i vrati se namještaj. Poslije toga je sljedila večera ili bi prije nego su se primili posla pojeli ručak. Ili se kuhala *kisela čorba* ili bi se jelo praseće pečenje koje je preostalo.

Prve nedjelje mladenci su išli na ručak kod mladenkinih roditelja pa se govorilo da zet jede „velikom kašikom“, što je značilo da ga jako uvažavaju. Prvu nedjelju kao i sve sljedeće mladenci su išli *ruku pod ruku* u crkvu. Mjesto za mlade nevjestu u crkvi je bilo točno određeno.

Prema kazivanju Pere Turna iz Starčeva, kod kumova se išlo sljedeće nedjelje, ili kada ih kumovi pozovu. Obvezno se kod kumova išlo na prvi Božić i Uskrs. Svaki put mladenci su nosili tortu i piće, po kazivanju Marije Bratić iz Starčeva koja je bila udana u Opovu.

Kod *starog svata*, *zaove*, *jetrve*, tetke, stričeva, ujaka, išli su mladenci su u prvim mjesecima braka po pozivu.

Ljubljenje ruku svekru, kumu i župniku spominje jedino Pera Turna iz Starčeva. Župniku se ljubila ruka uvijek pri susretu, a svekru i kumu pri čestitanju.

Zlatna svadba

Obilježavanje *zlatne svadbe* u Starčevu organizirao je 1971. godine župnik Tvrtko Tadić (Slika 37). U prepunoj crkvi zlatni pir je slavilo 25 parova. Ovi parovi su bili vjenčani u nekoliko godina razlike, ali je proslava bila objedinjena. Veselje cijele župe potrajalo je do kasno u noć. Pripreme su kao i za svaku svadbu trajale danima. Svetu misu je predvodio tadašnji beogradski nadbiskup Gabrijel Bukatko.

Slika 37. Parovi²⁵ koji slave zlatni pir u Starčevu, u procesiji na ulasku u crkvu 1971. godine.

²⁵ Na slici su Lenka i Nikola Blaženić baka i djed Katice Kopričanec po ocu, a Marije Bratić i Ivanke Barašević po majci. Iza njih su Reza i Paja Barašević, baka i djed Marije Bratić i Ivanke Barašević po ocu.

Krađa mlade

Brakovi su se sklapali i na neredovan način, krala se mlada ili bi djevojka pobjegla s momkom. Krađa mlade se prakticirala do sedamdesetih godina 20. stoljeća kada se djevojčini roditelji ne bi složili s brakom jer su kćer željeli udati za drugog momka. Mlada se krala uz njen pristanak ili bez njega. Krađa uz pristanak mlade bi bila kada roditelji ne dozvoljavaju brak između momka i djevojke, tada bi ona kroz prozor ili sa *igranke* pobjegla s mladoženjom njegovoj kući. Ako je bilo bez pristanka mlade, onda bi je navečer negdje presreli, pokrili nekim *čaršavom* (plahtom, op. a.), utovarili u kola i pobjegli mladoženjinoj kući. U krađi mlade sudjelovali su *deveri* i kum.

Roza Bratić iz Opova govori o krađi mlade i na drugi način: „Bilo je i toga ovde, bilo je krađe mlade, odeš da je prosiš i mlada kroz prozor ode, pobjegne za drugoga, a on ostane tu.“

Zlatimir Kirhner potvrđuje: „... a dešavalo se da u blizini, uoči svatova, devojka se uda za drugoga, ... došlo je već do pripreme svadbe a dan-dva pre svadbe da pobjegne za drugoga šta je bilo ne znamo.“

Ukoliko se djevojka ipak htjela udati za prosca i mimo volje roditelja, koji su bili protiv toga braka, ona bi pobjegla za njega, o tome svjedoči Zlatimir Kirhner iz Opova: „Pa bilo je to, imalo je to da nisu davali i kad su deca tako riješili, onda s ćoška manje troška pobjegne devojka.“

Ako maloljetna djevojka pobjegne za momka bez suglasnosti roditelja, događalo se da roditelji pozovu i policiju, prema riječima Ivanke Barašević iz Starčeva.

U slučaju kada bi se momak na neki od ovih načina oženio, kako bi što prije objelodanio svoj brak, da ne vrate mladu kući, sutradan su roditelji pravili *rakiju*. *Rakija* je naziv za jutarnje veselje na koje su roditelji pozivali rođaka kada bi njihov sin ukrao djevojku i oženio se. Ovo veselje se produžavalo na cijeli dan. *Rakija* je dobila ime po piću koje je služeno gostima i kojim su gosti nazdravljali. Pozivani su najbliži rođaci i uz služenje rakije i muziku su se veselili. Ako su roditelji znali da će momak dovesti djevojku, unaprijed je bila pripremljena i hrana koju su posluživali. Ukoliko je ovakva ženidba bila iznenađenje i za roditelje, hrana se pripremala to jutro.

Zaključak

Ovaj je rad posvećen prikazu svadbenih običaja banatskih Hrvata u Vojvodini od prve polovine pa sve do kraja 20. stoljeća. U radu su obuhvaćeni načini upoznavanja mladih te biranje bračnog druga, predsvadbene, svadbene i običaji nakon svadbe kao i osvrt na zlatni pir i krađu mlade. Ovaj važan događaj u životu svakog pojedinca istražen je, nažalost, samo u dva banatska mjesta, u Opovu i Starčevu. Iako su ova mjesta multietnička sredina, sklapanja mješovitih brakova je bilo ponekad u prvoj polovini 20. stoljeća između Nijemaca i Hrvata. Svadbeni običaji, po riječima kazivača, razlikovali su se do osamdesetih godina 20. stoljeća kada su se počeli sklapati mješoviti brakovi. Kazivači su isticali razliku između hrvatskih i srpskih običaja

u svojim svjedočenjima i time ukazali na multietničku raznolikost tradicijske baštine stanovništva Vojvodine.

Svi kazivači o starim vremenima i običajima govore sa sjetom kao o vremenu kada se znalo reda i kada su se poštovali i održavali običaji. Marija Leksović-Tarlač iz Starčeva kazuje:

Jako brzo se promenilo, jako brzo se izgubilo. Mislim ja ne znam da l opće netko još poštuje te običaje, stvarno ne znam, nisam bila davno u nekim svatovima, da je išta od toga ostalo. Nego onda prepričavamo naše, gde su oni svatovi.

Zlatko Kirhner iz Opova također žali za ovim vremenima:

... a da to je pre bilo, danas ljudi ne drže do toga, to više nije u kući, mladence se čekalo ispred crkve, ko se venča u crkvu ko ne, ispred galerije se čeka i eto to ti je to, nema ni sklanjanja sudova ni ništa... razide se ko kad oće, nema ni prikazivanja dara, pre to bilo naravno, ali što kažem sad ja... ostario sam već, ali to je odavno eto prekinuto.

Propusti ovog ispitivanja vezani su uz nedovoljan broj kazivača i lokaliteta. Također je bilo propusta prilikom samih intervjua, koji su se donekle nastojali umanjiti naknadnim slanjem dodatne upitnice pojedinim kazivačima. Unatoč nedostacima, ovo istraživanje može biti dobro polazište za buduće detaljnije istraživanje i bilježenje svadbenih običaja banatskih Hrvata, kako u istraženim, tako i u ostalim banatskim mjestima na području Vojvodine.

Literatura i izvori

Rukavina, Vinko. 2005. „Svatovi“. *Starčevačke novine*, 31. svibanj, broj 134:10.
Maluckov, Mirjana. 1995. *Nošnja Pančeva i okoline*. Novi Sad: Odeljenje za društvene nauke Matice srpske.

Popis kazivača

Starčevo

Ivanka Barašević, rođena 1954. godine.
Marija Bratić, dj. Barašević, rođena 1949. godine.
Katica Kopričanec, dj. Blaženić, rođena 1952. godine u Starčevu, živi u Zagrebu od 1992. godine.
Marija Leksović-Tarlač, dj. Leksović, rođena 1953. godine u Pančevu.
Vinko Rukavina, rođen 1953. u Starčevu, živi u Zagrebu od 1972. godine, danas u Novalji na Pagu.
Pera Turna, rođen 1942. godine.

Opovo

Roza Bratić, rođena 1954. godine.
Marija Fancanelo, dj. Šikl, rođena 1941. godine.
Blaženka Horvat, dj. Mecinger, rođena 1948. godine.

Marija Kirhner, dj. Krstić, rođena 1958. godine u Kukujevcima.

Zlatimir Kirhner, rođen 1957. godine.

Julka Tomac, dj. Jakšić, rođena 1945. godine u Surčinu.

Summary

Wedding customs in Starčevo and Opovo

Based on the field research conducted in Starčevo and Opovo, the author describes wedding customs in the period from the 1920s to the 1980s, as well as contemporary models from those years to the present day. She is trying to present the customs that have almost disappeared and point out the changes that occurred in the observed period. Themes dealt with include the ways young people got to know and meet each other, pre-wedding customs (proposal, engagement, meetings in the period from engagement to wedding, time of wedding and its duration, dowry, inviting wedding guests, structure of wedding guests, religious instruction for fiancés and church wedding announcement, wedding preparation, bachelorette and bachelor party), wedding customs (bride's and groom's wardrobe, gathering of wedding guests, giving presents and decorating wedding guests, fetching the bride, the wedding, returning to the bride's home after the wedding, coming to the groom's house, wedding feast), customs after the wedding, Golden Wedding Anniversary and irregular ways of marriage (stealing of the bride).

Key words: wedding customs, Banat, Croats, Starčevo, Opovo